كەچكۈز

زوردۇن سابىر 1937 ـ 1998

(پوۋېست)

كۆرەش قەھرىمانى نادىروۋ زىخرۇللامغا ھۆرمەت بىلەن بېغىشلايمەن.

ئاپتور

بىز 1944 ـ يىلى كەچكۈزدە ئىنقىلاب باشلاپ، 1945 ـ يىلى كۈزدە ماناس دەرياسى بويىغا كەپتىمىز. بۇ چاغدا دۇنيادا مىلتىق ئاۋازى ئۆچكەن، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقانىكەن. 1945 ـ يىلى يالتا يىغىنىدا ستالىن، روزۋېلت، چېرچىلل بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلەپ بولغانىكەن.

«كەچكۈز» دىن

ئۇرۇش قەھرىمانى زىھرۇللام نادىروف

1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى جەڭگە ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم باشلاش پىلانلاندى، جەڭنى ئېلىش ئۈچۈن باجىياخۇنى ئېلىش زۆرۈر ئىدى. 7 - كۈنى باجىياخۇئۇرۇشى باشلاندى. دۈشمەن پوتەيگە تايىنىپ غالجىرلارچە قارشىلىق قىلىۋاتاتتى. شىددەتلىك ئوق پارتىزانلىرىمىزنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراتماقتائىدى، دۈشمەن پوتەيلىرىدىن ئېتىلىۋاتقان پىلىمۇتلار ھۇجۇمغا ئۆتكەن يىگىتلەرنى كەينى - كەينىدىن يىقىتماقتائىدى، جىغان - تىكەنلەر يەربېغىرلاپ ماڭغان جەڭچىلەرنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى تىلغاپ قانغا بويىۋەتتى، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ئاچقۇچلۇق پەيتتە تۆتىنجى پولك بىرىنجى باتالىئوندىن كوماندىر زىھرۇللام نادىروف، ئابدىكرىم، تاھىر ھامۇت، ئابدۇللا مامۇت قاتارلىق تۆت جەڭچى: «پوتەيلەرنى بىز پارتلىتايلى» دەپ قاتتىق تەلەپ قىلدۇ ۋە ئابدىكرىم، سىيتوپ قاتارلىقلار زىخرۇللا نىڭ يېتەكلىشىدە پوتەي پارتلىتىشقا تەستىقلىنىدۇ. يىگىتلەر بەللىرىگە گراناتلارنى تۇگۇپ دۈشمەن پوتىيى تەرەپكە سىلجىدى، پوتەيگە ئاز قالغان زىخرۇللا تەپسىلى كۆزۈتۈپ دۈشمەن پوتەي ۋە پوتەيدىكى ئوت كۈچى ئەھۋالىدىن

ئاددى بىر خىرىتە سىزىپ، سىتوپقا بىرىپ كوماندىرغا دوكلات قىلىشقا بۇيرىدى، سىتوپ خىرىتىنى ئېلىپ ئەمدىلا ئۆمۈلەپ مېڭىشىغا دۈشمەن پوتەيدىن چىققان ئوقتىن يارىلىنىپ شۇيەردىلا يېتىپ قالدى. دۈشمەن يىگىتلىرىمىزنى بايقاپ قالغاندى، دۈشمەن ئوقلىرى شىددەت بىلەن ئېتىلىشقا باشلىدى، يەنە بىر يىگىت ـ مۇزدوز ئوغلى غۇپۇرجان گىراناتىنىڭ يىپىنى تارتىپ دۈشمەنگە ئاتاي دېگەن شۇسىكونتتا ئۇنىڭ پىشانىسىغىلا ئوق تەگدى، گىرانات پىژىلداپ پىرقىراپ ئۇنىڭ يېنىغا چۈشتى ـ دە پارتىلاپ كەتتى، يىگىت قۇربان بولدى. زىھرۇللامنىڭ قۇلىقىغا يەنە بىر يىگىتنىڭمۇ «ۋاي...» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. زىھرۇللام ئۇزى يالغۇزلا قالغاندى، ئۇنىڭ غەزىپى قەسەمگە ئايلاندى، ئۇ ئۇزىلا پوتەينى پارتىلاتماقچى بولدى ـ دە، دەرھال ئالغا ئىلگىرىلەپ ماڭدى، ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدە دۈشمەن ئوقلىرى ۋىژىلداپ ئۆتەتتى. بىرىنچى پوتەينىڭ كۆلىنى كۆككە سورىۋەتتى، پوتەيدىن كوتولۇلگەن چاڭ ـ توزاننىڭ دالدىسىدا ئۇ ئىتتىك ئىلگىرىلىدى، ئەمما باشقا پوتەيلەردىن ئېتىلىۋاتقان ئوق ئۇنىڭ يېنىدىلا ۋىژىلداپ توپا توزۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېشىنى كوتۇرگىدەكمۇ پۇرسەت بولمايۋاتاتتى. پوتەينى پارتىلاتماي قىسمىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ: «يائۇلۇم، ياكورۇم، ئانا، مەندىن رازى بول!» دەپ يەربېغىرلاپ ئىككىنچى پوتەيگە تېز ـ تېز ئىلگىرىلىدى. ئىككىنچى پوتەيمۇ پارتىلىدى. شۇچاغدا ئۇ ئۈچۈنچى پوتەيدىكى دۈشمەننىڭ پوتەيدىن چىقىپ قاچماقچى بولۇۋاتقىنىنى كورۇپ قالدى ـ دە، گىرانات بىلەن ئىككى دۈشمەننى يەرچىشلىتىپ، قالغىنىنى پوتەيگە قوغلىۋەتتى ۋە دەرھال پوتەي ئىچىگە ئاخىرقى گىراناتنى تاشلىدى، ئۆزىمۇ يارىلىنىپ يېتىپ قالدى، دۈشمەن ئۇنىڭ يارىلانغىنىنى كورۇپ ئۇنى تىرىك قولغا چۈشۈرمەكچى بولۇپ پوتەيلىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى، سەزگۈر زىخرۇللا قوللىرى بىلەن ئاپتوماتنى قامالاپ ئۇلارنى ئوققا تۇتتى، ئىككى دۈشمەن يەرچىشلىدى، يەنە ئىككى دۈشمەن پوتەيگە قېچىپ كىرىۋالدى. ئەمما زىخرۇللادىن قان كۆپ چىقىپ كەتكەچكە كۆزلىرى قاراڭغۇلاشماقتائىدى. ئۇنىڭ بىرپۇتىغا ئوق تەگكەن بولۇپ، قوم ئۇنىڭ قېنى بىلەن بۇيالماقتا ئىدى. پوتەيدىكى دۈشمەنلەر قىسمىنى قاتتىق ئوققا تۇتماقتائىدى، زىخرۇللا چىشىنى چىشلەپ بىرپۇتىنى سۆرەپ پوتەي ئىچىگە

كىردى، ئىككى دۈشمەن ئۇنىڭ كىرگىنىنىمۇ سەزمەي پىلىموت ئاتماقتائىدى، زىخرۇللا مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن بىرىنىڭ قولاق تۈۋىگىلا قاتتىق بىرنى قويدى، دۈشمەن ئوڭدىسىغا چۈشتى، يەنە بىرسى زىخرۇللانى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئېتىلدى، زىخرۇللا بىرپۈتى بىلەن ئۆرە تۇرۇپ، دۈشمەنىنىڭ كانىيىدىن قاماللاپ تۇتىۋالدى. پىلىموتنىڭ توختىغىنىنى كۆرگەن جەڭچىلەر يېتىپ كېلىپ پوتەيگە كىرگەندە، زىخرۇللانىڭ قانسىزلىنىپ ھوشسىز ياتقىنىنى كۆردى، سەبداشلار ئۇنىڭ قولىنى ئۆلۈك دۈشمەنىنىڭ كانىيىدىن تەستە ئاجراتتى. پوتەيلەرنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن بىتچىت قىلىنىشى بىلەن قىسىم تېزدىن ھۇجۇمغا ئۆتتى. زىخرۇللا دوختۇرخانىدا داۋالىنىپلا يەنە ئالدىنقى سەپكە بېرىلۋالدى.

زىخرۇللانادىروفنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرى بىراقلا پۈتۈن پولكقا تارقالدى، قىسىمدىكىلەر ئۇنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە يول ئاچقانلىقىغا ئالاھىدە كېلىپ رەھمەت بىلدۈردى. ئۇنىڭ ئۇرۇشتىكى جان پىدالىق روھى، چىچەن سەزگۈرلىكى، غەيرەت ـ غۇرۇرى پۈتۈن قىسىمغا تارقالدى. زىخرۇللا نادىروف كۆرەش قەھرىمانى دېگەن شەرەپلىك نامغا نائىل بولدى.

1951 ـ يىلى زىخرۇللا نادىرووف كۆرەش قەھرىمان بولۇپ، مەملىكەتلىك قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىغا باردى.

«ماناس دەرياسىدىن قايتىش» ۋە «ئانايۇرت» ناملىق كىتابلاردىن ئېلىندى.
مەنبە: http://bbs.izdinix.com/ShowPost.aspx?ThreadID=48241

مەرھۇم زوردۇن سابىرنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى(1990 ـ يىلى 1 ـ ،2 ـ قوشما سان)» ژورنالىدا ئېلان قىلىنغان «كەچكۈز» ناملىق نادىر پوۋېستىدا، كۆرەش قەھرىمانى زىھرۇللام نادىرووڭنىڭ كېيىنكى تەقدىرى تونۇشتۇرۇلغان.

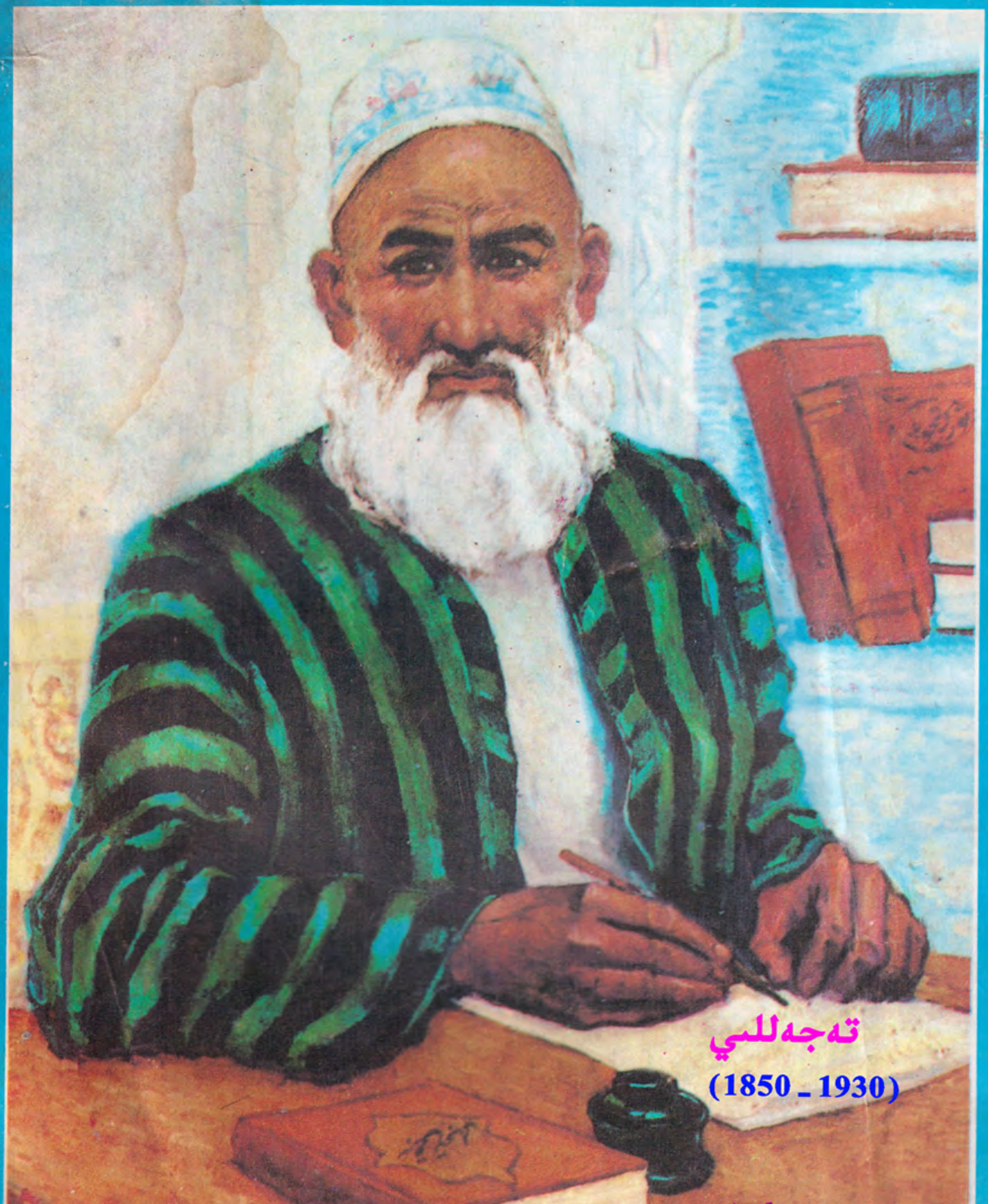

1 — 2
1990

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

XINJIANG CIVILIZATION

شىنجاڭ مەدەنىيىتى قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
39- يىل نەشرى 1990-يىل 1-، 2-سان (ئومۇمىي 182-، 183-سان)

بۇ سانىدا

ئەدەبىيات گۈلزارى

كەچكۈز ...... (پوۋېست) ...... زوردۇن سابىر 3
ئۇ كۆزلەر ...... (» ») ...... خالىدە ئىسرائىل 76
ئەقىدە تامچىلىرى ...... (شېئىرلار) ...... ئىمىن ئەھمىدى 37

تارىختىن سۆز

كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي ئوچېركلىرى ...... ئىزامىددىن ھۈسەيىن 70

خەلقنىڭ سەنئەت مەكتىپى

خەلقنىڭ سەنئەت مەكتىپى — ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى ...... ئابدۇشۈكۈر تۇردى 41

دۇنيا غەزنىسى

قازاقىستاندا بەش كۈن ...... غەيرەت ئابدۇللا 121

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

مايىمخان ...... (خەلق داستانى) ...... ئابلەت ئابدۇللا 105

سەھنە ئەسەرلىرى

تاللانغان كومېدىيىلەر ...... سەئىد ئەھمەد 55

ئەخلاق-ئادەم زىننىتى

دانىشمەنلەر ئەدەب-ئەخلاق توغرىسىدا 146

مەدەنىيەت-سەنئەت گېزىتى

2 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ سەنئەت بايرىمى ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلدى ...... زۇنۇن باقى 2

مۇقاۋىدا: ئۇيغۇر تېبابەت ئالىمى، كلاسسىك شائىر تەجەللى (1850—1930) پەرھاد ئىبراھىم سىزغان. مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدە: ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتى ۋەكىللىرىدىن: شائىر بىلال ئەزىزى (1920—1945) پەرھاد ئىبراھىم سىزغان. رەسسام ۋە خەتتات: ئىسمائىل ئىبراھىم، ئابلىمىت ئابلىز

(پوۋېست)

زوردۇن سابىر

كۈرەش قەھرىمانى نادىر ۋە زىخرۇللامغا ھۆرمەت بىلەن بېغىشلايمەن.

— ئاپتور

1 - قىسىم

كۆڭۈلسىز كەچكۈز

1

ئاجايىپ كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى: ئۇ كۈنلەر خاسىيەتلىك چۈشكە، ئۇنتۇلماس تويغا ئوخشايدۇ. يېرىم كېچىدە ياتساڭمۇ ئەتىنى قاچان كۆرەرمەن، دەپ ئىنتىزار بولاتتىڭ-دە، ئۇيقۇڭ قاچاتتى. ئۇ كۈنلەردە كۆڭلۈڭ سۈزۈك ئاسماندەك پاكىزە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن غەشلىك، غەم-غۇسسە ساڭا يات ئىدى. مانا شۇنداق كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇ كۈنلەردە چاپقان كەتمەن، ئېيتقان ناخشا، قىلىشقان چاقچاقمۇ خۇددى ياخشى غىزادەك تېتىملىق ئىدى...

ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ خاتىرىلىرى سېنى شادلاندۇرسا، سەن بەختلىك، ئەكسىچە، ئۇ خاتىرىلەر سېنى خاپا قىلسىمۇ، ئۇ چاغدا سەن

مەڭگۈ ئۆكۈنگۈچى، پۇشايمان قىلغۇچى ئادەم بولۇپ قالىسەن-دە، ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ كۆڭلۈڭدە قالدۇرغان داغلىرىنى كەلگۈسىنىڭ ھېچقانداق خۇشاللىقى ۋە تۆھپىسى بىلەن يۇيۇۋېتەلمەيسەن، چۈنكى ئۆتكەن كۈنلەر سېنىڭ ياشلىقىڭغا تەئەللۇق. ھاياتىڭنىڭ ئەڭ گۈزەل چاغلىرى ھەم ئۆتكەن كۈنلەرگە مەنسۇپ!...

ئۇ، بارلىق دەرد - ئەلەملىك ئادەملەرگە ئوخشاش ياشلىقىنى ئەسلەش بىلەن ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدۇ، ئۆزىگە تەسەللى بېرىدۇ. ئۆتكەن كۈنلەر قايتا كەلمەيدۇ، ئۇنى تەكرارلىغىلى بولمايدۇ، لېكىن ئەسلىگىلى بولىدۇ. سەن ئەسلەشكە ھوقۇقلۇق. چۈنكى ئۇ سېنىڭ ئۆتمۈشىڭ. ئۆتكەن كۈنلەر تولىمۇ لەززەتلىك، تولىمۇ شېرىن. ئۇنىڭ ياشلىقى، جۇشقۇن چاغلىرىمۇ شۇ يىللار بىلەن بىللە ئۆتۈپ كەتتى. ھازىر ئۇنىڭغا كەچكۈزنىڭ توختىماي يېغىۋاتقان قار ئارىلاش يامغۇرلىرى بىلەن كۆڭۈلسىز پاتقاققا ئايلانغان يالىڭاچ ئېتىزلار، ھۆللۈكتىن چىرىشكە باشلىغان سېرىق يوپۇرماقلار بىلەن قاپلانغان ئۆستەڭ - ئېرىق بويلىرى ھەمراھ. بۇ بىر تەبىئەتنىڭ كۆڭۈلسىز مەزگىلى بىلەن يامان خىياللارنىڭ تېخىمۇ ئۇيۇپىردىتىشى ئارىلاشقان، شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىنى بىزار قىلىدىغان تولىمۇ ناچار، كۆڭۈلسىز كۈنلەر. بۇ ناچار كۈنلەر ئۆتۈپ كېتىپ يەنە كۆڭۈللۈك باھار — ياز باشلىنارمۇ — ھە؟

نادىرۋۇ مەقسەتسىز ئېتىز ئارىلىدى. يول بىلەن ئېتىز - قىر ئوخشاشلا پاتقاق بولغاچقا ئۇ يول تاللاپ ئولتۇرمىدى. ئۇزۇن قونجىلىق رېزىنكە ئايىغى پاتقاققا مىلەندى.

ئۇنىڭ ھۇشۇ 60 - يىللارنىڭ مودىسى ھېسابلانغان بىر سومۇلۇق مايسىرەڭ شەپكىسى يۇمشاپ - سالپىيىپ يامغۇر سۈيى بىلەن ئېرىگەن تەر قېتىشىسىدىن شورلۇق - قاسىق سۇيۇقلۇققا ئايلاندى - دە، بۇ سۇيۇقلۇق ئۇنىڭ قورۇقلار گىرەلەشكەن ئۇزۇن يۈزى بىلەن پېشانىسىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ كۆكسىگە، ئېغىز - بۇرنىغا تىنىمسىز كىرمەكتە، لېكىن ئۇ بۇلاردىن پەرۋاسىز، ئۇ نەگە كېتىپ بارغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ كۆزىگە يالىڭاچلانغان دالا: شۇمشەيگەن ئوت - چۆپ، قارامتۇل پاتقاق دېڭىزغا ئايلانغان، چۆرىسى ئېھاتىلەنگەن كۈزگى بوغداي ئېتىزلىرى... كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ، ئۆمرىنىڭ تولىسىنى مۇشۇنداق دالىلاردا قوي بېقىپ، قوش ھەيدەپ، جەڭ قىلىپ ئۆتكۈزگەچكە، دالىلار خۇددى ئۇنىڭ ئۆز بەدىنىدەك. دالا ئۇنىڭدا يېڭىچە ھېسسىيات ۋە ھاياجان پەيدا قىلالمايدۇ...

ئۇ ئاخىر قويۇق تېرەكلەر ئارىسىدىكى چىدىر چىلاپ يېپىلغان قاتار ئۆيلەر ئالدىغا كېلىپ توختىدى-دە، بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ يوغان، ئۇزۇن پەيجىلىك قوللىرى بىلەن سىقتى. شەپكىدىن سېرىق زەرداپتەك سۇ قۇيۇلدى. ئۇ، پاتقاقلىق يەرگە قۇيۇلۇۋاتقان سېرىق سۇغا قارىدى-دە، بېشىنى گىلدىڭلىتىپ ئەلەم بىلەن كۈلدى:

— تەر، ياش، قان ھەممىسى تۆكۈلدى. ئەمدى زەرداپ تۆكۈلمەكتە ھا - ھا - ھا! نادىرۋۇ يەنە نېمىلەرنى تۆكەر سەنكى؟ ياشلىقىڭ نەلەردە قالدى؟ يا يوقايدىمۇ ياكى تۇرمانىباغ - يەنسىخەيدىمۇ؟ ئەمدى قېرىسەن، بوۋاي ئەمەس، قېرى! قېرىلىقتىن ھالقىتىدا! ئادەم قېرىغان بولىدۇ، لېكىن سەن قېرىغان ئەمەس. قېرى! باكالۇشكا تەمەسسەن، تېپىشكە يانتۇ تۇرماي دۈمبەڭگە چىقىۋالدى - سەتمۇ مەنەي دەيسەن - دە مېنى!

ئۇ كەمتۈگۈر ئىسمى ئۇيۇلغان سوۋادان تېرەككە يۆلەندى-دە، كۈلۈمسىرەپ تەرەپكە

قاراپ باكلاشكىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يەنە ئۆز-ئۆزىگە سۆزلىدى:

— كەتكەنلەرنىڭ سالامەتچىلىكى، قالغانلارنىڭ ئامانچىلىقى، ئۆلگەنلەرنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ئىچتىم ئەمەسە!

بىر كىلو هاراق قاچىلانغان باكلاشكا چولتۇكلاپ قاپتۇ. يەنە مۇشۇنداق ئىككى قېتىم ئۆكتۈرۈلسە ئۇ قۇرۇقدىلىنىدۇ. لېكىن نادىرۇۋ سەگەك، ئەمەن — يول ماڭسىمۇ، گەپ قىلسىمۇ چانمايدۇ. ئۇنىڭ ئېگىز، قاتىمال گەۋدىسى، مەزمۇت ئاياغلىرى تېخى يەنىلا بۇرۇنقىدەك. دەسسىگەن يېرىدە يوغان ئاياغلىرىنىڭ ئۈچ-ھەس ئىزى قالىدۇ-دە، بۇ ئىزلار خۇددى تاشقا ئويۇلغاندەك — مەڭگۈ ئۆچمەيدىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلەپ يەنە ماڭماقچى بولۇپ باكلاشكىسىنى كۆتۈرۈۋېدى، باكلاشكىسىنى بىرسى قولىدىن تارتىۋالدى. ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە باكلاشكىسىنى تارتىۋالغان كىشىگە پۇتلىرىنى جۈپلەپ ھەربىيچە سالام بەردى:

— سالام، يولداش پالكاۋنۇك، جەڭچى نادىرۇۋ خىزمىتىڭىزگە تەييار!

— راھەت!

«پالكاۋنۇك» — پاكار، كەڭ كۆكرەك، كەڭ پېشانە، كەڭ يۈزلۈك، چارباش ئادەم نادىرۇۋغا قاراپ قاپىقىنى تۈرۈپ، قوللىرىنى چۈشۈرۈپ تىك تۇراتتى. ئۇنىڭ تۆت يانچۇقلۇق، ئاقىرىپ كەتكەن ھەربىيچە چاپىنى سىرتىدىن تاسما پوتا باغلانغان، گەلەپى ئىشتان پۇشقىقى كالاچ قاپلانغان ئۆتىكىنىڭ قونجىدا؛ بېشىدىكى كەڭ قاسقانلىق ئوفىتسېرچە پىراژكىسىمۇ ئۇدۇل كىيىلگەن، تۈگمىلىرى تولۇق ئېتىلگەن، ئۇ جىددىي ۋەزىپە تاپشۇرۇش ئالدىدىكى ياش كوماندىردەك رەسمىي قائىدىلىك ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى چېكىسىدىكى قويۇق، چارچاچلىرىدىلا ئۇنىڭ ئەللىكتىن ھالقىغان تەمكىن ئادەم ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

— سەن كىم؟ كۈرەش قەھرىمانى نادىرۇۋ سەن؟ قارا تۇرقۇڭنى؟ نومۇس قىل نادىرۇۋ! نېمىشكە بىر كۈن هاراق ئىچىپ لاغايلاپ يۈرىدىڭ؟ باكلاشكىنى تاشلا، جەڭچى نادىرۇۋ!

نادىرۇۋ پۇتلىرىنى جۈپلەپ چاس بەردى!

— خوپ، يولداش پالكاۋنۇك!

ئۇ، باكلاشكىنى نادىرۇۋنىڭ بويىنىدىن ئالدى-دە، يىراققا ئاتتى!

— لېكىن، يولداش پالكاۋنۇك!...

— بولدى، ئىزاھات بەرمەيلا قوي! مېنى ئائىلەم بىلەن تارىمغا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە بۇيرىغىنى، سېنىڭ چەت ئەلگە كەتكەن (مەيلى قاچقان دەيلى) كونا ھەربىيلەرنى ئۇزىتىپ زىياپەت بەرگەنلىكىڭنى سىياسىي خاتالىق، دەپ قارىغانلىقى يۇقىرىنىڭ خاتالىقى دېمەكچىمۇ سەن؟

— خۇددى شۇنداق، يولداش پالكاۋنۇك؟!

— بۇ بەلگىلىمىلەرگە نارازى، شۇنىڭ ئۈچۈن خاپا، ئىچتىڭ؟ شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، يولداش پالكاۋنۇك!

— بۇ بىر ئۇرۇش قەھرىمانىنىڭ نامىغا لايىق ئىش ئەمەس، بىلەمسەن، بىز كاكار، پاگونلىرى يوق ھەربىي، ھەربىينىڭ بۇيرۇققا بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتى بار. مەن يۈك-تاقامنى تېڭىپ تەييارلىنىپ بولدۇم. ئەتىلا بۇيرۇققا بىنائەن بالا-چاقام بىلەن تارىمغا قاراپ يولغا چىقىمەن!

— لېكىن، لېكىن يولداش پالكاۋنۇك بۇ بىر جازا! بىز جازالانغىدەك گۇناھ قىلمىدۇق. قان تۆكۈپ جەڭ قىلىپ ئۆز يۇرتىمىزدىن گومىنداڭنى سۈرۈپ چىقىرىپ، خەلقىمىزنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزدۇق. بۇنى گۇناھ دېيىدىغان بولسا...

— بولدى قىل، جەڭچى نادىرووۋ!

بۇ قېتىم پولكوۋنىكنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى، چىشلىرى غۇچۇرلىدى، ئاق سانجىغان قويۇق چېكە چاچلىرى ھۈرپەيدى.

—بىز نېمىشكە خاتالىققا قارشى كۈرەش قىلالمايمىز، يولداش پالكاۋنۇك؟ پارتىيە، ۋەتەن، خەلق ئۆزىمىزنىڭ، بىرسىمىز ئۆز، بىرسىمىز ئۆگەي بولۇپ قالساق، بۇ دۇرۇس بولمىغىنى، يولداش پالكاۋنۇك!

—نادىرووۋ، زىخرۇللا نادىرووۋ نېمىلەرنى دەۋاتىسەن؟

—راست گەپنى قىلىۋاتىمەن. بىز ئۆمىلەپ-بېغىرلاپ مېڭىپ پوتەي پارتىلىتىش، يامغۇردەك ئوققا قارشى ئاتاكىغا ئۆتۈش ئۈچۈنلا جەڭ قىلىدۇقمۇ؟ نېمىشكە پىلىك دېخۇەي، جۇدې، ماۋجۇشىغا ئەرز قىلالمايمىز!

—نادىرووۋ! تولا ۋارقىرىما، پىكرىڭ بولسا ئەنە مەيدان پارتكومى، شۇ يەردە سۆزلە!

نادىرووۋ«پالكاۋنۇك» نىڭ كۆزلىرىدىن يېنىۋاتقان ئوتنى كۆردى. ئۇ دەرھال يەرگە قارىدى. نادىرووۋ ئويلىغان ئىشلارنى پولكوۋنىك ئويلىماسمۇ؟ نادىرووۋ پولكوۋنىكنى بىلىدۇ، پولكوۋنىك قەيەردە، قانداق گەپ قىلىشنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇ زادىلا سالماقلاپ كۆرمەيلا گەپ قىلمايدۇ. ئۇ ئۈن-تىنسىز قوبۇل قىلغان قارارنى نادىرووۋ نېمىشكە قوبۇل قىلالمىدى؟ «پالكاۋنۇك»ئۇزۇندىن بېرى نادىرووۋغا تونۇش، ئۇ ھەرگىز، ھېچقاچان ئۆز ھېسسىياتىنى ئوڭايلا ئاشكارىلىغان ئەمەس. ئۇ بىر چاغلاردا ئاددىي جەڭچى ئىدى، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىسمى ئەخمەت ئىدى. لېكىن ئۇلار پارتىزانلىقتىن 1945- يىلى 4- ئايدا مۇنتىزىم ھەربىي بولۇپ ھەربىيچە كىيىم كىيگەندە ئەخمەتنىڭ نامى ئىبراھىمووۋ بولۇپ ئۆزگەردى. شۇ يىلى زىخرۇللام نادىرووۋ ئاددىي جەڭچى كىيىمىدە تولۇق قوراللىنىپ جىڭ، شىخولارنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن پىيادە سەپەرگە چىققاندا، ئىبراھىمووۋ ئۇلارنىڭ روتا كوماندىرى ئىدى. ئۇلار ئۇلاستايدا — تاغ ئىچىدە بىر قورام تاش ئۈستىدە تونۇشقاندىلا ئەخمەت ئىبراھىم ئىسىملىك بۇ دېھقان ئوغلى كەمسۆز، ئېغىر-بېسىق، تەمكىن ئىدى. ئۇ چاغلاردا زىخرۇللام قانداق ئىدى؟ ھازىرقىدەك ھاراقكەش، گېپى چوڭمىدى ياكى...

2

... ياكى گېپى ئاز، مۇڭلۇق، يۇۋاش يىگىتمىدى؟

شۇنداق. ئۇ بالا ۋاقىتلىرىدا كۆپ بويى گەپ قىلمايدىغان، بەزىدە خىيالچان، مۇڭلۇق لېكىن تىنىمسىز شوخ، قارام ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيى يار بېشىدا ئىدى. كىچىككىنە سوقما تاملىق ھويلىسىدىن چىقسىلا تاشلىق يېزا يولى. يولنىڭ ئۇ تەرىپى يانتۇ، ئېگىزلىك يار. يار ئاستىدا سۈزۈك بۇلاقلار، مەجنۇنتاللار، جىگدىلەر، بۆلجۈرگەنلەر بىلەن تولغان جاڭگاللىق (ئورمان)، جاڭگال ئىچىدە كەڭلىكى 2 —3 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى ھەم شۇنچىلىك (بەزى جايلىرى چوڭقۇر، بۇنداق قايناملارنى ئۇ يەرلىكلەر «گۆم»دەيتتى)كېلىدىغان، ئاستا ئاقىدىغان قارا سۇ بار ئىدى. چەت-چۆرىسى قويۇق قومۇشلۇقبۇ ئۆستەڭدە«قىرچاپىنىق»شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، سۇنىڭ تېگى كۆرۈنمەي قالاتتى. لېكىن بۇ يەرلىكلەر بېلىق تۇتۇشقا ئادەتلەنمىگەن، بىر يىلدا بىر قېتىم «بېلىق يېمەك ۋاجىب»دېگەن قائىدە بويىچىلا ئارىلاپ-ئارىلاپ بېلىق تۇتۇپ يېيىشەتتى. بۇ جاڭگالدا قىرغاۋۇلمۇ شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، زىخرۇللام ئورماندا خۇددى ھويلىسىدىكى توخۇلىرىدەك زىرىقلىقتادىلانلاپ» توپ-توپ يۈرگەن قىرغاۋۇللارنى كۆپ بويى قوغلاپ ئوينايتتى. ئۇ

ئۆزىنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى شۇ يار، قاراسۇ، جاڭگاللاردا يىلان، كىرپىلەر بىلەن ئېلىشىپ، تىك يارلارغا يامىشىپ، چوڭقۇر سۇلاردا چۆمۈلۈپ ئۆزىنى سىناپ — تاۋلاپ ئۆتكۈزدى. بۇ خىل تەبىئەت ئۇنى قورقۇمسىز، غەيرەتلىك قىلىپ ئۆستۈردى. ئۇ ئون ياشقا كىرمەيلا مەھەللىنىڭ پادا كالىسىنى ھەيدەپ بۇ سازلىقنىڭ نېرىسىدىكى ئىلى دەرياسىغا بېرىپ، دولقۇنلۇق دەريادا ئۆزىنى سىناشقا باشلىدى. ئۇ ئاۋۋال پادا كالىنى دەريانىڭ بىر تارمىقىدىن «ئۈزگۈن» بىلەن ئۈزدۈرۈپ نېرىدىكى قاتقا ئۆتكۈزۈشنى ئۆگەندى. چوڭ ئېقىم بىلەن تارماق ئېقىم ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق ئورمانلىقنى بۇ يەرلىكلەر «ئارال» دېيىشىدۇ. «ئوغرى ياتقۇ» بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ ئارال. بۇ ئارالدا قېرى تال، تاغ تېرەكى، ئۆرۈك، قېيىن قاتارلىق دەرەخلەر؛ بۆلجۈرگەن، قارىقات، جىگدە، زىرىق قاتارلىق مېۋىلەر؛ كەكلىك، بۆدۈنە، توشقان، كېيىك، ياۋا توڭگۇز قاتارلىق قۇشلار بىلەن ياۋايى ھايۋانلار تولا. زىخرۇللام دولقۇنلىنىپ، شارقىراپ ۋە ئىرغىقلارنى [illegible] ئاقىدىغان دەرياغا كالىلىرىنى بەھۇزۇر ھەيدەپ، كالىلىرى بىلەن بىللە ئۈزۈپ ئۆتەتتى. ئۇ، ئىككى كالىنىڭ قۇيرۇقىنى تۇتۇۋېلىپ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا ھوزۇرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى، قىقاس سېلىپ ۋارقىرايتتى. ئون ياش بالىنىڭ بۇ قاراملىقىدىن قىرغاقتىكى چوڭلارنىڭ يۈرىكى سۇ بولاتتى. لېكىن زىخرۇللام قورقۇش - ئۈلۈش دېگەننى خىيالىغا كەلتۈرۈپ قويمايتتى.

ئىلى دەرياسى ئۆز ۋادىسىدا تۇغۇلغان كەڭسىز بالىنى دولقۇنلىرىدا تاۋلاپ، 13 ياشقا كىرگۈزدى.

ھەر يىلى قەمەرىيە 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 10 - كۈنىگىچە بۇ دەريا بويىدىكى قۇم بارخانلىرى نەچچە مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭى بىلەن ئاۋاتلىشىپ كېتەتتى. بۇ چاغدا پۈتۈن ئىلى ۋادىسى (غۇلجا شەھەر، غۇلجا ناھىيە، توققۇزتارا، چاپچال) دا ياشىغۇچى دېھقانلار بۇ يەرگە يىغىلىپ «قۇم ئارشاڭ سەيلىسى» ئۆتكۈزەتتى. بورىدىن ياسالغان ئاشخانىلار، دۇكانلار، ئۆيلەر، ئويۇنخانىلار ۋە بۇ خانىلاردىن ئۆزۈلمىگەن ئەگرى - بۈگرى كوچىلار ئادەملەر بىلەن تولاتتى. پۇلپەزلىك، مەئىشەت، ئويۇن - كۈلكە، ئىمار، سەيلە، دارۋازلىق، چېلىش، قۇمغا كۆمۈلۈش... ئويۇنىنىڭ، غىزانىڭ، ئوقەت ۋە ئادەمنىڭ ھەر قانداقى بۇ يەردىن تېپىلاتتى.

زىخرۇللام مانا بۇ چاغدا ئۆزىنى سىنايدىغان تازا ياخشى پۇرسەتكە ئېرىشەتتى. ئۇ، كۆتەك هارۋىلارنى تىكلەپ چەت - چۆرىسىنى توساپ ياساۋالغان «دېھقان ئۆيلىرى» دە قورسىقىنى ئەتكەنچاي بىلەن تويغۇزۇپ (بۇ يەرنىڭ ئاياللىرى بالىلارغا چاي بېرىشكە تولىمۇ ئامراق). ئوشۇقچە قۇم كېچىپ «كوچا» ئارىلايتتى-دە، ئۆزى تەڭتۇشلار ئارىسىدىن ئىشتان - كۆڭلەك كىيىشكەن پاڭگاياغ يېزا بالىلىرىنى كۆرسىلا: «چېلىشامسەن؟» دەپ ئالدىنى توسايتتى. پۇتىغا سەندەل، ئۇچىسىغا كۆك سىياھىۋۇدىن گىمناستوركا - شىم كىيگەن شەھەر بالىلىرىنى كۆرسە: «سوقۇشامسەن؟» دەيتتى. قارشى تەرەپنىڭ «ھە»، «ياق» لىرىنى كۈتمەيلا ئۇ قول سالاتتى. يېزا بالىلىرىنى «يامپاشقا ئېلىپ» ياكى «قول قايرىش»، «تەتۈر چىرماق» بىلەن قۇمغا يىقىتاتتى-دە، چېلىش پالۋانلىرىدى دوراپ، بېشىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ قاچاتتى. شەھەر بالىلىرىنى بولسا ئوڭ، سول قول بىلەن مۇشت ئېتىپ ياكى باش بىلەن ئۇرۇپ، تىزلاپ يىقىتاتتى ياكى ئاغزى - بۇرنىنى قانىتاتتى. قارشى تەرەپ بەش - ئالتە ياكى ئوندەك بالا

بولۇپ قوغلىسا، ئۇ شۇنداق تېز قاچاتتىكى، ھېچقانداق پىيادە ئادەم ئۇنى قوغلاپ تۇتالمايتتى. بەزىدە ئۇنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغۇچىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئارىغا كىرەتتى. چوڭلار ئۇنى قوغلاپ تۇتۇۋېلىشقا ئاز قالغاندا ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ كىر ماتا كۆڭلىكىنى سېلىپ تاشلايتتى - دە، ئۇنىڭ بېلىقتەك سىلىق بەدىنى قوغلىغۇچى ئادەمنىڭ قولىغا چىقمايتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەر قانداق قولدىن ئوڭايلا بوشىنىپ ئالاتتى - دە، دەرياغا ئۆزىنى ئاتاتتى. قوغلىغۇچىلار دەريا بويىغا كەلگەندە، ئۇ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوڭدا يېتىپ «ئېقىپ» كېتىۋاتقان بولاتتى.

قاراملىق بىلەن بالا - قازا بىر تۇغقان. زىخرۇللامنىڭ قاراملىق بىلەن بېشىغا بالا - قازا تېپىۋالغان ۋاقتىمۇ مۇشۇ «قۇم ئارشالى»دا بولدى. ئۇ كۈنى بىر توپ سۇر كىيىملىك، قاسقان شەپكىلىك، رېزىن باغلاپ تاپانچا ئېسىشقان ئەسكەرلەر دەريا بويىدىكى تاللىقتا بىر نېمىلەرنى ۋارقىرىشىپ قارتا ئوينىماقتا ئىدى. بىر چەتتە، ئېگىزدە تۆت تال ساقىلى بار قورۇق يۈزلۈك چىشاڭ بىرسى ئەرخۇ چالماقتا؛ كۆك تاۋاردىن تېقىمىدا يىرىقى بار ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن، يۈزلىرى غەلىتە گىرىملەنگەن، كۆزلىرى كىچىك ۋە ئالغاي بىر ئايال ناخشا ئېيتماقتا ئىدى. زىخرۇللام دوستى ئىسرائىل تاز بىلەن بۇ ئۆمىردە كۆرمىگەن چىرايلارنى قىزىقىپ تاماشا قىلىۋاتقاندا بىرسى ئىسرائىل تازنىڭ يوغان، سېسىق مالخىيىنى ئايالغا قارىتىپ ئاتتى. ئىسرائىل قۇماق - پاخشەك بېشىنى قوللىرى بىلەن توسۇپ مالخاي بىلەن تەڭ تاۋكاغا سەكرىدى. ئەسكەرلەر ئۇنىڭ مالخىيىنى تېپىپ، دەسسەپ لاي - توپىغا مىلىۋەتتى. ئىسرائىل ئۆزىنى مالخىيىغا ئېتىۋېدى، قورقۇپ كەتكەن چاڭقىلىكەش ئايال جېنىنىڭ بارىچە چىرقىرىدى. ئەسكەرلەر ئىسرائىلنى تەپكىلى تۇردى. زىخرۇللام ئۆزى بىلەن بىللە يادا باقىدىغان دوستىنىڭ خورلىنىشىغا چىدىمىدى. ئۇ، قۇمىنى ئوچۇملاپ ئېلىپ ئەسكەرلەرنىڭ كۆزلىرىگە ئۇرۇۋەردى. ئەسكەرلەر «ۋاي - ۋۇي»قىلىشىپ، قوراللىرىغا قول ئۇزاتقىچە، زىخرۇللام بىلەن ئىسرائىل دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۈزۈپ بېرىۋالدى. بىر ئەسكەر تاپانچىسىنى چىقىرىپ، زىخرۇللامغا قارىتىپ ئوق ئاتتى، ئوق سۇدا «پىژ» قىلىپ قالدى. ئەسكەر ئىككىنچى قېتىم قورۇلغا ئېلىۋېدى، جىرەن ئات مىنگەن، قارا جىيەكلىك ئاق كىگىز مالخاي كىيگەن ئېگىز، ئاق سېرىق بىرسى ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن پېتى ئەسكەرنى قامچا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ يىقىتتى. ئەسكەرلەر ئۆزلىرىنى تۈزىگىچە جىرەن ئاتلىق ئۇلاردىن ئىككىسىنى كىيىم - قوراللىرى بىلەن يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ دەرياغا تاشلىدى. قالغانلىرىنىمۇ ئەتراپتىكى يىگىتلەر تۇرۇپ - چەيلەپ دەرياغا تاشلىۋەتتى. قوراللىرىدىن ئايرىلغان ئەسكەرلەرنى بايىقى ئادەم ئېتى بىلەن دەرياغا كىرىپ بىر - بىردىن سۇغا بۇرۇختۇم قىلىپ «ئەييا، جيۇمىڭاغا ۋارقىرىتىپ، قاقاقلاپ كۈلدى.

ئەسكەرلەر سۇغا چۈشكەن چاشقانغا ئوخشاپ قېلىشتى. ئۇلار تاشلار ئارىسىدا ھوشسىزلىنىپ ئازاب بىلەن يېتىشقاندا، ئاتلىق ئادەم ئېتىنى ئۈزدۈرۈپ دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كەتتى.

— غېنى تۇغرى! غېنى تۇغرى يۇرتتىكى قاپتەك يىگىت جۇمۇ!

— غېنى تۇغرى بولمىغان بولسا ئىسرائىل تاز بىلەن زىخرۇل بېلىققا يەم بولاتتى!

زىخرۇللام بىلەن ئىسرائىل بۇ گەپلەرنى ئاڭلىدى. زىخرۇللام ئۇ كۈنى بىر نەرسىنى بىلدى: يۈرەكلىك ئادەملا باشقىلارنى قۇتۇلدۇرالايدىكەن.

زىخرۇللام شۇنىدىن باشلاپ دەريا، يار بېشى، ياۋايى تۆڭگۈزلار بىلەن ئېلىشىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىشتىن ئادەملەر بىلەن ئېلىشىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىشكە ئۆتتى. ئۇ، بىرىنچى باتۇرلۇقنى مەھەللىنىڭ بېيى نودەر شاڭيۇنىڭ چىشىغا تېگىشتىن باشلىدى.

ئوما ۋاقتى ئىدى. زىخرۇللام بەش ئورغاقچىنىڭ بېغىنى باغلاپ، چېپىينى توشۇپ، ئېتىنى يۆتكەپ (ئارقانلانغان ئاتنى پات - پات يۆتكەپ تۇتۇلىتىش)، ياغاق تىزلامچىسىنى شالدىرلىتىپ ئالدىراپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، قارا مالخاي كىيگەن، بېلىنى كۆك پوتا بىلەن باغلاپ يالڭاياغ ئوما ئورۇۋاتقان نۇرۇللا ئىسىملىك شوخ يىگىتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالدى:

— پاھ، خوتۇن خەقمۇ شۇنداق چىرايلىق بولىدىكىنا، نودەر شاڭيۇنىڭ ئۆيىگە شەھەردىن چىققان ھېلىقى ئايالنى دەيمىنا، بېلىق، بېلىق، پاھ، بەدىنىنىڭ ئۇنىڭ بەدىنىگە تەگسە... ھا - ھا - ھا!

— ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىنى تامشىغىنا نۇرۇل!

— سەندەكلەرگە قارامدۇ ئۇ سەتەڭلەر، ھەي؟

— تىرنىقىغا ئالامدۇ!

بۇ گەپلەر بىلەن زىخرۇللام كۆرمىگەن ئايالغا ئۆچ بولۇپ قالدى. زىخرۇللامنىڭ نەزەرىدە نۇرۇللام ھەم چىرايلىق، ھەم ئەقىللىق يىگىت، ھەر قانداق ئايال ئۇنى يارىتىشى كېرەك. لېكىن ھېلىقى «شەھەرلىك» ئايال ئۇنى ئېلىۋەتكەن تىرنىقىغا ئالماسمىش!

زىخرۇللامنىڭ مېڭىسىگە بىر ئەسكى پىكىر — ئايالنى بىر يەرگە قاردىتىش ئىستىكى كىرىۋالدى. ئاخشىمى تونۇر بېشىدا تونۇرغا پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، بۇ پىكىرنى ئىسرائىلغا ئېيتتى. ئۇلار ئۇزاق پىچىرلاشتى.

ئەتىسى ئۇلار يار بېشىغا بېرىپ سېرىق چۈمۈلە (ئۇ يەرلىكلەر ئوروس چۈمۈلىسى دېيىشىدۇ) ئۇۋىسىغا ئىچى كاۋاك قومۇشنىڭ بىر ئۇچىنى توغرىلاپ ئۇۋىنىڭ ئەتراپىنى تاپانلىرى بىلەن گۈپۈلدىتىپ تېپىشتى. قومۇشنىڭ ئىچى چۈمۈلە بىلەن تولغاندا قومۇشنىڭ ئىككى ئۇچىدىكى تۆشۈككە پاختا تىقىپ قويۇشتى.

ئۇلار يېرىم كېچىدە باي قورۇسىنىڭ ئۆگزىسىدە پەيدا بولۇشتى. قەدىمكى تارانچى بايلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە كوچا تەرەپكە قارىغان پەنجىرە دېرىزىلەر بولمايدۇ. سارايلىرىدا باغقا قارىغان چاقماق پەنجىرە بىلەن ئۆگزىدە تۆپە پەنجىرىسىلا بولىدۇ. ئۇلار تۆپە پەنجىرىگە چىقىپ غۇۋا ئاي يورۇقىدا، ئۆيدە يۇمشاق كۆرپىلەر ئۈستىدە ھوزۇرلىنىپ ئۇخلاۋاتقان شەھەرلىك جۇۋاننىڭ قاملاشقان بەدىنىنى بىردەم تاماشا قىلىشتى - دە، قومۇشنىڭ بىر ئۇچىدىكى پاختىنى ئېلىۋېتىپ جۇۋاننىڭ قىزىل تامبىلىنىڭ پۇشقاقلىرىغا توغرىلاپ قومۇشنىڭ يەنە بىر ئۇچىدىن پۈۋلىگىلى تۇردى. جۇۋاننىڭ پۇشقاقلىرىدىن كىرگەن چۈمۈلىلەر دەرھاللا جۇۋاننىڭ ئارامىنى يوقاتتى. جۇۋان قىمىرلىدى، تولغاندى، ئويغاندى ۋە غەزەپ بىلەن تامبىلىنى سېلىپ يوتقاندىن تېپىپ چىقىرىۋېتىپ ئۇيقۇسىنى داۋاملاشتۇردى. زىخرۇللام بىلەن ئىسرائىل قومۇش بىلەن ھىمىرىپ - تارتىپ ئىشتاننى چىقىرىپ ئالدى - دە،

ئۇنى چايدىن بۇرۇن ئۇما ئورۇۋاتقان يىگىتلەرگە بەردى ۋە بولغان ئىشنى كۈلۈپ - ھوزۇرلىنىپ سۆزلەپ بەردى. بويىتاق ئومىچىلار ھوزورلىنىشتى.

— ھەي، چۇمۇلە بولۇپ قالسامچۇ!

— قومۇش بولۇپ قالسامۇ مەيلىدى.

— زىخرۇل، ئىشتاننى ئەكەلگىنە، بىر كىيەي!...

— ھا-ھا-ھا...

— قىق، قىق، قىق!...

— كىي، يىرتىۋەت، باي قىزنىڭ هالىغا ۋاي!...

كەمبەغەللەرنىڭ بايلارغا بولغان غەزىپى خىلمۇ خىل يوللار بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ غەزىپى قىزنىڭ ئىشتاننى بىر كۆمۈش، 40 يىللىق بويىتاق يىگىتكە كىيدۈرۈش بىلەن ئىپادىلەندى.

لېكىن بىر دەملىك ھالاۋەت ئۇنتۇلغۇسىز ئازاب بىلەن ئالماشتى. 40 يىللىق بويتاق قىزنىڭ ئىشتاننىڭ تىكىشلىرىنى سۆكۈۋەتكىچە كىيگەنلىكى ئۈچۈن 40 دەررە يېدى. زىخرۇللام مەسچىت ئۆگزىسىدە دۈم يېتىۋېلىپ بۇ جازانىڭ ئىجراسىنى كۆردى. بومبا ساقال، پالكۆز، دورداي كالپۇك مۆتىۋەللى دەررە بىلەن بويتاقنىڭ دۈمبىسىنى يالىڭاچلاپ قويۇپ غولاجىپ تۇرۇپ سىرىپ ئۇرغىنى تۇردى. مەزىن سانىماقتا، مۆتىۋەللى ئۇرماقتا، بويتاق تووۋا قىلماقتا:

— بىر!

— تووۋا!

— ئىككى!

— يا ئاللا!

— ئۈچ!

— ئىللا بىللا!

— تۆت!

— ئىگىچ ئاناڭ! ۋاي ئاناڭنى!

بويتاق «تووۋا» دېيىشنى ئۇنتۇپ تىللىماقتا، قاقشىماقتا. قاۋۇل ئەزىمەتلەر ئۇنىڭ پۇت - قول، بېشىدىن چىڭ بېسىپ ئۇرغۇزماقتا. نودەر شاگىيۇ — قاپىقىدىن قار - مۇز يېغىپ تۇرىدىغان قارا ساقال، ئېگىز ئادەم زەھەرلىك كۈلۈمسىرەپ ھوزۇرلانماقتا. دەررە ئۇنغا بارغاندا جامائەت ئىچىدە «تىلىۋالايلى» دېگۈچىلەر پەيدا بولدى:

— تىلىۋالايلى!

— سوروۋالايلى!

لېكىن مۆتىۋەللى تېخىمۇ كۈچەپ كەتتى. زىخرۇللام ئەمدى ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى. ئۇ مەسچىت تورخونىنىڭ كېسەكلىرىنى قومۇرۇۋېلىپ، جازالىغۇچىلارغا چالما - كېسەك ياغدۇردى. باش - كۆزىگە چالما تېگىپ ئىشتىغانلار ئىچىدە مۆتىۋەللى، مەزىن، نودەر شاگىيولارمۇ بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ «يۇرت بۇزۇقچىنى» تۇتۇپ قاتتىق جازالاش ھۆكۈمى چىقىرىلدى. لېكىن جاۋابكار زىخرۇللام جانىنىڭ ئۆزىنى توختىمىغىچە دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتۈپ، نودەر شاگىيىنىڭ يالىڭ مۆكۈگۈزلۈك ئالا ھۆكۈزىنى مىنىپ جاكىگال بىلەن شەھەرگە قاراپ قېچىپتىدى.

شۇنداق قىلىپ زىخرۇللام 15 يېشىدا يالغۇز ئانىسىدىن، يۇرتىدىن ئايرىلىپ «يىتىمچى» بولۇپ غۇلجا — پىلىچى، لەنتەيزىلەردە خالتا تېگىدە قىشلاپ، تامچى بولاق، دودشاڭ - كوۋەلەردە ئۇمچىلىق قىلىپ تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۇچۇكىنى بالدۇرلا تېتىشقا باشلىدى.

ئۇ، بالا ۋاقىتلىرىدا كەمسۆز، لېكىن باش ئەگمەس، قىساسخور ئىدى.

3

پولكوۋنىك زىخرۇللامنى ئۆيىگە باشلاپ كىردى. تەشكىل - رەھبەرلىكنىڭ ھەر قانداق قارار - بەلگىلىمىسىنى ئۈن - تىنسىز،

خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشقا ئادەتلەنگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن «پالكاۋنىك» دېگەن قۇرۇق نامىلا قالغان ئەخمەت ئىبراھىموۋ زىخرۇللامنىڭ يۈرىكىدىن چىققان نارازىلىقلىرى ئالدىدا ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. چۈنكى زىخرۇللام ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا يوشۇرغان نارازىلىقلىرىنى قېزىپ چىقارماقتا ئىدى. ئۇ، ماناس دەرياسى بويىدا زىملەنكا كولاپ، قورالىنى چىڭ تۇتۇپ ئۇرۇمچىگە تىكىلىپ بىكاردىن - بىكارلا ئۈچ - تۆت يىل ياتقاندىمۇ «نېمىشقا ئۇرۇمچىگە هۇجۇم قىلمايمىز؟» دەپ ئىچىدە نارازى بولغان، لېكىن بىرسىگە تىنمىغان، كېيىن يەر ئىسلاھات خىزمەت دۈيىدىن 5 - كورپۇس سىياسىي باشقارمىسىغا قايتقاندا، ئۇ يەردىن «بوز يەر ئېچىش» ئۈچۈن بۇ يەرگە يۆتكىلىپ كەلگەندىمۇ كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە «قارار»غا نارازى بولغان، لېكىن چىرايىدا خۇشاللىق ۋە رازىلىقتىن باشقا هېچنەرسىنى ئىپادىلىمىگەن. ئۇنىڭ قولىدا ئىشلىگەن، هېچ ئىشتا قابىلىيىتى يوق بىرلىرى ئۇنىڭ كۆزىچىلا ئەڭ ئاددىي، ئەڭ ناچار ئۇسۇل — يالغان ئېيتىپ باشقىلارنى «كۆيدۈرۈش» يولى بىلەن يۇقىرى ئورۇنلارغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇنى كۆزىگە ئىلماس بولۇۋالغاندا، ئەخمەت ئىبراھىموۋ ئىچ - ئىچىدىن ئازابلاندى، لېكىن چىرايىدىن قىلچە نارازىلىق ئىپادىسىنى بىلدۈرمىدى. ئۆكۆچى ئۈچۈن تەبىئىي كۈلكىسى بىلەن خۇشاللاندى ۋە ئۇنى تەبرىكلىدى. بۇنداق ھەقىقەتسىزلىك ھامان ئاشكارىلىنىدۇ، ھامان ئالتۇن بىلەن چالما ئۆز ئورنىنى تاپىدۇ، دەپ قاراپ، سەۋرى - تاقەت بىلەن ھەقىقەتنىڭ غەلىبىسىنى كۈتۈپ يىللارنى ئۆتكۈزدى. ھەقىقەت بىلەن ناھەقچىلىك ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىلا نۇرغۇن ئېلىشتى. ھەقىقەت يەڭگەن چاغلارمۇ، ناھەقچىلىك يەڭگەن چاغلارمۇ، ئۇ چىن قەلبىدىن خۇشال بولغان چاغلارمۇ، خاپا بولغان چاغلارمۇ بولدى. لېكىن خۇشاللىق ئۆزگەرتەلمىگەن ۋەزمىنلىكىنى خاپىلىقمۇ ئوخشاشلا ئۆزگەرتەلمىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى تەمكىنلىك، قانائەت، خۇرسەنلىك تۇرمۇشنىڭ ئاپتىپىدا قانداق ئۆزگەرگەن بولسا، قەھرىتان سوغۇقلىرىدىمۇ شۇنداقلا رەڭ ئۆزگەرتمىدى.

يىللارنىڭ سىناقلىرى ئۇنى ھەممىگە كۆندۈردى، ھەممىگە چىدامىلىق قىلىپ تاۋلىدى. ئۇ بۇرۇن بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى مۇشۇ تىنچ، پۇروخ ھىدى يوق پاكىزە ھاۋادا بىلدى. قان تۆكۈش، جان ئۈزۈش بىرلا نەرسىنى يەنى كۆرۈنۈپ تۇرغان، نامى ئېنىق دۈشمەن بىلەن ئېلىشىشنىلا بىلدۈرگەن بولسا، مۇنۇ تىنچ ھايات ئۇنىڭغا كۈلۈپ تۇرىدىغان، نامى چىرايلىق، شەكلى بەلگىسىز نۇرغۇن نەرسىلەر بىلەنمۇ ئېلىشىش زۆرۈرلۈكىنى بىلدۈردى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر يېشى ئەللىكتىن ئاشقان، چاچلىرى ئاقارغان، خىيالچان يۈزىنى قورۇقلار قاپلىغان ئەخمەت ئىبراھىموۋ مۇنۇ ئۆز دەۋرىنىڭ قەھرىمانى، تىنچ دەۋرنىڭ تەلۋىسى بولۇپ قالغان زىخرۇللام نادىرروۋقا بۇ يەردىن كېتىش ئالدىدا ھايات قامۇسىنىڭ ئۇنىڭغا بەلگىسىز بولغان سىرلىق بەتلىرىدىن بىر نەچچىسىنى ۋاراقلاپ كۆرسىتىپ قويۇشنى زۆرۈر ھېسابلىدى:

— ئولتۇرغىن، نادىرروۋ! —، دېدى ئۇ بېلىدىكى كەمەرنى، بېشىدىكى شەپكىسىنى ئۆز جايلىرىغا قويۇپ، چېچىنى چىرايلىق تاراپ، ئۈستەلگە جەينىكى بىلەن تايانغان ھالدا كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، —ئىچىدىغان

بولغانىدىكىن بىللە ئىچەيلى، بەلكى ئاخىرقى قېتىم ئىچىكىنىمىز مۇشۇ بولۇپ قالار، بەلكى بىز مۇشۇنىڭ بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشقان بولارمىز. بىلىپ قوي، ئادەملەر ھامان بىر ـ بىرسى بىلەن خوشلىشىدۇ، يېقىن دوستلار، ئاكا ـ ئۇكىلار، ئاتا ـ بالىلار ھامان بىر ـ بىرى بىلەن خوشلىشىدۇ. كىم ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۇزىتىمەن، دەپ ئېيتالايدىكەن؟ مەن يېزىدىن چىقىپ كەتكىلى نەچچە يىل بولدى؟ نەچچىلىگەن كۆڭلى يېقىن تۇغقانلار: دادام، كىچىك دادام، تاغام، ھەدەم، تاغامنىڭ مەن بىلەن تەڭ قۇرامىق ئوغلى دۇنيادىن ئۆتتى. مەن ئۇلارنى قانچىلىك ياخشى كۆرەتتىم، بىلەمسەن؟ بىلمەيسەن، ئۇ بىر ماڭلا بەلگىلىك. ئۇلار مېنى كېلىپ دىدارلىشار، دەپ قانچىلىك ئىشەنچ بىلەن كۈتتى؟ لېكىن بىز سوغۇقلا، قۇچاقلاشماي، قول قىسىشماي، كۆز يېشى قىلىشمايلا خۇددى قويىلاردەك ھېسسىياتسىزلا خوشلاشتۇق. ئۇلار مېنىڭ كۆز يېشىمنى كۆرگەن بولسىمىغۇ مەيلىدى. مانا ئەمدى مەن بۇ يەر بىلەن خوشلىشىمەن! بەلكى مۇشۇ كەتكىنىمچە قايتا يۇرتۇمغا كەلمەسمەن، مېنىڭ قەبرەم ئەشۇ نامەلۇم تەكلىماكان ئىچىدىكى توغراقلىقلار ئارىسىدا بولار. مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، مەن بىلەن خوشلاشقىلى ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىنلىرىمدىن بىرەرسىمۇ كەلمىدى. مېنىڭ يېقىنلىرىم چەت ئەلدە، ياكى ياقا يۇرتلاردا ئەمەس، 100 كىلومېتىردەك نېرىدا. بوستۇغىدىكى تۇغقانلىرىم بىلەن كۆرۈشەلمەسلىكىمگە نېمە توسالغۇ بار؟ بۇ ئارىلىقتا يولدا نادىرۇۋ، تاغ ـ دەريا ياكى ئارازلىق يوق. بىرلا توسالغۇ بار، ئۇ بولسىمۇ بۇزغىلى بولمايدىغان ئىنتىزام ـ تۈزۈم! ئۇلارنى ئۆزۈڭ بىلسەن؛ ئۇلارنىڭ سىنىپىي تەركىبى...

ئىبراھىموۋ ئىككى ئىستاكانغا ھاراق قۇيدى. ئۇلار بىردە ھاراققا، بىردە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ جىم بولۇپ قېلىشتى. ئىبراھىموۋ ئۆزىنىڭ ھاياتىدا «ئىنتىزام» دېگەن بىر سۆزنىڭ قانچىلىك سالماققا ئىگە بولغانلىقىنى دەسلەپ كۆرۈۋاتقان بولسا، نادىرۇۋ بۇ بىر جۈملە سۆز بىلەن ئۆز باشلىقىنىڭ قانچىلىك زور زىيانلارغا يول قويغانلىقىنى ئويلىماقتا ئىدى.

يىللار ئۆتتى. لېكىن يىللار ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرىلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى.

بۇندىن 18 يىل بۇرۇنقى كەچكۈز.

غول ـ غوللاردىن ئېقىپ چىققان بۇژغۇنلۇق تاغ سۈيى ھەيۋەتنىڭ شارقىرايدۇ. ئۇلار ئۈچ يىگىت شۇ سۇ بىلەن بىردە ئېقىپ، بىردە يۈگۈرۈپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى كۆزلەككە كېتىپ باردۇ. تۆۋەندە گومىنداڭنىڭ ئاپتومات، پىلىموتلار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلىرى بار. ئۇلارنىڭ سانى قانچە. كۆزلەكنىڭ ئەتراپى ۋە تۈزۈلۈشى قانداق؟ ئۈچ يىگىتنىڭ ۋەزىپىسى ماتا مۇشۇلارنى ئېنىق بىلىپ كېلىش.

ــ شەپە چىقارماڭلار. ھېچقانداق قورال ئىشلەتمەڭلار، ۋەزىپىنى ئورۇنداپ قايتىڭلار. ئىككىڭلار ئىبراھىموۋقا بويسۇنۇڭلار. بۇ بىر ئىنتىزام. ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغۇچى ئېتىلىدۇ! ــ دېگەنىدى ئۇلارغا قورال ئىشلىتىشنى ئۆگەتكەن، ئۇيغۇرچە بىلەن قازاقچىنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيدىغان ناتونۇش. سورلۇك ئادەم ئۇلارغا ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېتىپ.

تاغ سۈيى ھەم ئۇلارنى قىينىماقتا، ئۇلار تىترىمەكتە. بورۇختۇم بولماقتا، ھالسىرىماقتا ھەم ئۇلارنى قوغدىماقتا؛ ئۇلارنىڭ نە ئاياغ، نە نەپەس تىۋىشى ئاڭلانمايدۇ. كۆزلەك

«ئۇيغۇرلار»نىڭ ھۇجۇمىدىن خاتىرجەم ئوخشايدۇ: چارلىغۇچى چىراغلارمۇ، پىلىموت ئاۋازىمۇ ئۆچتى. ئۇلار سۇدىن چىقىپ يىلاندەك يەر بېغىرلاپ چىغلىق بىلەن ماڭدى - دە، كۆزلەكنىڭ سوقما تېمىغا يېقىنلاشتى.

— نادىرۇۋ! تامغا چىق!

نادىرۇۋ تۆلەندى بىلەن ئەخمەتنىڭ مۈرىسىگە دەسسەپ 22 ياغاچلىق سوقما تامغا چەبدەسلىك بىلەن چىقتى ۋە ئېڭىشىپ تۆلەندىنىڭ قولىدىن تارتتى.

ئۇلار يالىڭاياغ ھالدا تىۋىش چىقارماستىن ئۆگزە بىلەن ئۆمىلەپ تۈگۈلۈكتىن ئۆي ئىچىگە قاردى. نادىرۇۋ قوراللىرىنى باغرىغا بېسىپ ياتقان ئەسكەرلەرنى ساناپ ئۈلگۈردى. ئۇلار 47 نەپەر، كۆزەتچىلەر بىلەن 50 نەپەر بولسا كېرەك. نادىرۇۋ تۈگۈلۈكتىن سەكرەپ چۈشۈپ 47 دانە قورالنى يىغماقچى بولدى. تۆلەندى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ تۇرۇپ: «ئىنتىزام» دېدى. نادىرۇۋ ئەخمەتكە ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن يەنە تامغا يامىشتى. ئەخمەت ئۇنىڭ پۇتىدىن تارتىپ چۈشۈرۈپ، پىچىرلاپ:

— بىلىپ قوي، بۇ قىلىقىڭ ئۈچۈن ئېتىلىسەن! — دېدى.

نادىرۇۋ ئۇنى سىلكىۋېتىپ تام ياقىلاپ ئۆمىلەپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئىككى ئاپتومات، بىر بەش ئاتارنى سۆرەپ قايتىپ كەلدى ۋە سۇغا چۈشكەندىن كېيىن:

— ساپلا بالىلاركەن، بۇلارنى بوغماق مۈشۈكنىڭ چاشقاننى بوغقىنىدەكلا ئاسانكەن. ھەش - پەش دېگۈچە ئۇخلاپ قالغان ئۈچ قاراۋۇلنى غىقلا!...

— بولدى قىل، نادىرۇۋ، ئىنتىزامنى بۇزغانلىقىڭ ئۈچۈن ئەتە!..

— پارتىزانلارغا ئۈچ تال قورال تېپىپ بېرىپ، ئەتە ئېتىلىپ كەتسەممۇ مەيلى! — دېدى نادىرۇۋ.

ئەتىسى راستىنلا نادىرۇۋقا ئىنتىزامنى بۇزغانلىقى ئۈچۈن «سوۋېت قىزىل ئارمىيە ئۇستاۋى»غا بىنائەن باشقىلارغا ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسى ئېلان قىلىندى. ھۆكۈم ئىجرا قىلىنىدىغان چاغدا تاپانچا تۇتقان ئېگىز بىر ئادەم تەرلەپ كەتكەن، يوغان جىرەن ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلدى:

— ۋۇي ھەزىلەكلەر! -- دېدى تاپانچىسىنى كاماندىرغا تەڭلەپ، — سېنىڭ بۇ «ئىنتىزام - پىنتىزام»لىرىڭ بىلەن دۈشمەننى يوقاتقىلى بولمايدۇ. ماڭ، كۆزلەككە ھۇجۇم قىلىمىز. ھۆكۈمىڭنى دۈشمەنگە ئىشلەت!

بۇ ئادەم غېنى باتۇر ئىدى. زىخرۇللانى ئىككىنچى قېتىم غېنى باتۇر قۇتقۇزۇۋالدى.

كەچتە كۆزلەكنى ئېلىش ئۈچۈن قاتتىق جەڭ بولدى. تۆلەندى، ساشكا، ياقۇپ، شامىل، قۇربانجانلار شۇ جەڭدە ئۆلدى، ئەخمەت يارىلاندى. ئاۋادا ئاخشىمى قورال-لارنى ئېلىۋالغان بولسىچۇ؟

— شۇ چاغدا سىز «ئىنتىزام» دەپ پۇتۇمغا يامىشىپ تۇرۇۋالمىغان بولسىڭىز، ئەشۇ بەش يىگىت ئۆلمىگەن بولاردى — ھە، ھۆرمەتلىك پالكاۋنوك؟

— نېمە، قاچانغىچە ئۇ كونا خاماننى سورۇيسەن؟

— تۈنۈگۈنكى ئىشقۇ ئۇ؟

— بەللى، 1944 - يىلى كۈزدە بولغان ئىشنى تۈنۈگۈنكى ئىش دەۋاتقىنىڭنى قارا!!

— قاراملىقىڭمۇ پايدىسى بار دەيمەن - دە!

— ئۇنداقتا ساراڭلىقىڭچۇ؟

— يولداش پالكاۋنوك، مېنى مازاق قىلمىسىڭىزكەن، غېنى باتۇر قاراملىق بىلەن باتۇر بولغانغۇ - ھە؟

— سەن غېنى باتۇردىن باشقا يەنە كىمنى بىلەتتىڭ، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن، سوۋورۇۋ، كوتۇزوۋ، ناپالېيون، ستالىن، كاتوۋسكى، ژۇكوۋ، جۇدې، پىڭ دېخۇەي، خې لۇڭ، ليۇبوچېڭ ... ۋاي - ۋۇي، دۇنيادا قوماندان، قەھرىمان تولا. ئۇلار قارامىق بىلەن ئەمەس، ئىنتىزام، پولاتتەك ئىنتىزام بىلەن غەلىبە قازانغان، قەھرىمان بولغان!

— قېنى ئەمىسە، رومكىنىمۇ ئىنتىزام بىلەن كۆتۈرەيلى!

نادىروۋ مېيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ، رومكىنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى.

— قارام — تەلۋە! — دېدى ئىبراھىموۋ هاراقتىن بىر يۇتۇم ئىچىپ، پۇرچاقتىن بىرنى ئېغىزىغا سېلىپ، — هاراقنىمۇ قارامىق بىلەن ئىچسەن، ھەر رومكىدىن كېيىن مۇشۇنداق زاكوسكا يېيىشنىمۇ بىلمەيسەن. ۋاي، گىرى-تەلۋە، مۇشۇ قارامىقىڭ بولمىسا، ئۆسەتتىڭ. ئىست! قارامىقىڭ بېشىڭغا چىقمىسا بولاتتىمغۇ.

ئۇلار يەنە جىمىپ قىلىشتى.

4

قارامىق شۇنچىلىك زىيانلىقمۇ؟ لېكىن نادىروۋ قارامىلىقتىن زىيان كۆرمىدىغۇ. ئۇنىڭ قايسىبىر غەلىبىسى قارامىلىقىنىڭ مەھسۇلى ئەمەسكەن. ئۇ، گومىنداڭ تۈرمىسىدىنمۇ قارامىق بىلەن قېچىپ قۇتۇلغان: زىخرۇللام ئۇ چاغدا كۆزىگە ھېچنەرسە كۆرۈنمەيدىغان، بۇرنى كۆپكەن يىگىت ئىدى. ئۇ، يېزىسىدىن قاڭقىپ چىقىپ كېتىپ سۈيدۈڭ بازىرىغا ئىش ئىزلەپ باردى. ھاۋا شۇنچىلىك ئىسسىق، دىمىق ئىدى، تەر توختىمايتتى، دەرەخلەر سۈرەتتەك ھەرىكەتسىز، ئەتراپ تونۇردەك ھىلىلداپ كەتكەنىدى. ئۇ، بىر تاۋۇز سېتىۋېلىپ ئېرىق بويىدا زوڭزايدى-دە، تاۋۇزنى مۇشتۇمى بىلەن ئۇرۇپ چاقتى، بىر پارچىسىنى ئىشتاھا بىلەن يەپ شاپىقىنى كەينىگە تاشلىدى. شۇ زامان بىرسى ئۇنىڭ بېلىگە كۈچ بىلەن تەپتى. زىخرۇللام كەينىگە قاراپ باغلاقتىكى تەلۋە ئىتتەك خىرىس قىلىپ تۇرغان دورداي كالپۇك، پاناق بىر ئەسكەرنى كۆردى. كۈلرەڭ ماتادىن ھەربىيچە كىيىم كىيىپ، تومۇزدىمۇ تۇجۇركا ئۈستىدىن ھەربىيچە تاسما پوتا باغلىۋالغان كۆرۈمسىز ئەسكەر زىخرۇللامنىڭ يىگىتلىك غۇرۇرىنى قوزغىدى:

— نېمە تېپىسەن، ھەي ئادەم سەتى؟

— تېپىسەن دەيسىنا زىۋازا؟ — ئەسكەر شاپاق ئىزى بار شەپكىسىنى كۆرسەتتى.

— قەستەن ئاتتىمۇ؟

— قەستەن ئاتماقچىمىدىڭ تېخى! — تامادى زېپى دۈگشى!

ئەسكەر مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن زىخرۇللامنى بىرنى ئۇردى.

— ئۇردۇڭ-ھە. قوتۇر ئىت! — زىخرۇللام ئەسكەرنىڭ ئىككى يەلكىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ باش بىلەن ئۇردى، ئەسكەر ئوڭدىسىغا چۈشتى. زىخرۇللام ئۇنى دەسسىمەك بولۇپ ئايىغىنى كۆتۈرۈۋېدى، ئىككى چېرىك قوراللىرىنى تەڭلەپ يېتىپ كەلدى ۋە زىخرۇللامنى باغلاپ تۈرمىگە ئېلىپ باردى. تۈرمىدە ھېلىقى دورداي كالپۇك قولى باغلاقلىق زىخرۇللامنى رەمون، تاياق، ئاياغ، مۇشت، ھەتتا تاش بىلەن شۇنچىلىك جىق ئۇرۇدىكى، زىخرۇللام ئۆز جېنىنىڭ قانچىلىك چىڭ ئىكەنلىكىنى شۇ كۈنى كۆردى ...

ئۇ تۈپتۈغرا يەتتە كۈننى تاياق-دۇمبا بىلەن ئۆتكۈزدى. بىر كۈنى گۇندىپاي ئۇخلاپ قالغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ تۈرمە دېرىزىسىنى بۇزۇپ قاچتى-دە، شۇ قاچقىنىچە بىر نەچچە ئاي قاڭقىر قاقشاپ يۈرۈپ 1944-يىلى كەچكۈزدە ئىلقا تاغلىرىغا قېچىپ بېرىپ،

گومىنداڭغا قارشى قوزغالغان «ئالتە ئوغرى»لارغا قېتىلدى. ناۋادا ئۇ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى قاراملىق بىلەن ئۇرمىغان بولسا، قاراملىق بىلەن تۆرمە دېرىزىسىنى بۇزۇپ قاچمىغان بولسا، پارتىزان ـ ئەسكەر ـ قەھرىمان بولالايتتىمۇ؟

ئۇ، پارتىزان بولغاندىمۇ قورالى يوق، كالتەك بىلەن قوراللانغان پارتىزان ئىدى. دۈشمەن دېگەن كالتەك بىلەن ئوۋلايدىغان توشقان ئەمەستە. ئۇ، نىلقا تاغلىرىدا يۈرۈپ باتۇرلارنىڭ ئىزىدىن قالماي باتۇرلۇق ـ قاراملىقنى ۋايىغا يەتكۈزدى. كالتەك ـ چوماق بىلەن دۈشمەننىڭ پىلىموت، مىلتىق بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ئىرادە، پاراسەت، قەيسەرلىكتە ئادەتلەندى. 1944 ـ يىلى ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرى پارتىزانلار ئەتىرىتى غۇلجا شەھىرىدىكى قوزغىلاڭچىلار بىلەن بىرلىشىش ئۈچۈن تاغ ئارىلىرىدا ئۇزۇن ۋاقىت يول مېڭىپ غەربكە يۈرۈش قىلدى. 7 ـ نويابىر كۈنى ئۇلار غۇلجا شەھىرىنى ئازاد قىلىش جېڭىگە قاتناشتى. زىخرۇللامنىڭ مىلتىقى يوق بولغاچقا ئۇ پوسقا تۇرۇش، نەيزىسى بىلەن قوراللىق پارتىزانلارغا تام تېشىپ بېرىشكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلدى. ئۇ، بۇ چاغلاردا مىلتىققا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، بىر قاراملىق قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ پۇرسەت كۈتتى.

بۇ پۇرسەت سوغۇق، ئاچچىق شامال يۈز ـ قوللارنى ھەردەك چېقىپ تۇرغان بىر كۈنى ئاخىر يېتىپ كەلدى. ئۇ كۈنى تاڭ سەھەردە قوزغىلاڭچىلار لياڭشاڭغا ھۇجۇم باشلىغانىدى. پۈتۈن غۇلجا خەلقى بۇ ھۇجۇمنىڭ غەلىبىسىنى تىلەيتتى. مىڭلىغان پىدائىيلار تاياق ـ توقماق، ھەتتا قۇرۇق قول پېتى ئالدىنقى سەپكە كەلگەنىدى. زىخرۇللام تەرلەپ ـ پىشىپ قوراللىقلار ئۈچۈن تام تېشىپ بېرىۋاتاتتى. بىر مىناميوتچى «ئوق!» دەپ ۋارقىرىدى. زىخرۇللام خۇددى ئۆزىگە بۇيرۇق بېرىلگەندەك چاپقۇن يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوققا قارىماي، بىر يەشىك مىناميوت ئوقىنى كۆتۈرۈپ مىناميوتچىنىڭ يېنىغا يۈگۈردى.

— يات، زىخرۇل ... يات! — ئۇنىڭ قۇلىقىغا نە بۇ ئاۋاز، نە ئەتراپىدا ھەردەك ئۇچۇپ يۈرگەن ئوقلارنىڭ «ۋىژ ـ كۇش ـ چىۋ» قىلغانلىرى ئاڭلانمىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن دىققىتى دۈشمەن پوتەيىدە، پوتەيگە مىناميوتتىن ئوق ئېتىۋاتقان جەڭچىدە ئىدى. ئۇ، بىر يەشىك ئوقنى مىناميوتچىغا بەرگەندە مىناميوتچىنىڭ كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى چاقنىغانلىقىنى كۆردى. ئۇ دەرھال تاملارنى دالدا قىلىپ كەينىگە ياندى ـ دە، ئىككىنچى يەشىكنى كۆتۈرۈپ يۈگۈردى. ئوقلار ئۇنىڭ ياقىسى، يىرتىق چاپىنىنىڭ ئېتەكلىرىنى، كەڭ پۇشقاقلىق ئىشتىنىنى يالاپ ئۆتۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا قاراپ يوشۇرۇن يەردە تۇرغۇچىلار:

— پاھ، يۈرىكى قاپىكىنا!

— يات، ئۆلىسەن!

— قاراملىقىنى ۋۇي!

— ئوغۇل بالا! — دەپ ۋارقىرىشاتتى. زىخرۇللام ئوق يامغۇرى ئىچىدە يۈگۈرۈپ، ئۆمىلەپ، دومىلاپ يۈرۈپ ئالتە يەشىك ئوقنى ئاپارغاندا مىناميوت ئوقىدىن پوتەي پارتىلىدى.

— ھۇررا! كۈچلۈك سادا غۇلجا ئاسمىنىنى تىترەتتى. يۈزلىگەن ئەزىمەتلەر ئالغا يۈگۈردى. تۇيۇقسىز ئاكوپتىن پىلىموت ئوقى ئېتىلدى ـ دە، بىر جەڭچى يىقىلدى، قوزغىلاڭچىلار يېتىشقا مەجبۇر بولدى. يالغۇز زىخرۇللاملا ياتمىدى، ئۇ، دۈشمەن ئاكوپىغا قاراپ ئۆمىلىدى. يۈزلەپ كۆزلەر بۇ «قارام»

يىگىتكە تىكىلدى. چۈنكى، دۈشمەن پىلىموتىنىڭ ئوقلىرى ئۇۋىسى بۇزۇلغان ھەرىلەردەك ئۇنىڭ بېشىدا ۋىژىلدايتتى.

... مانا بۇ-قاراملىقنىڭ پايدىسى بولماي نېمە؟ ھەي ئىبراھىموۋ، ھەي پالكاۋنىك، سىز ئىنتىزام - ئىنتىزام دەپ بەلكى ئاشۇ ئوقتىن قورقۇپ ياتقانلارنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن ئالار ئىدىڭىز. مەن قانداق قىلدىم، ئاڭلاپ قويۇڭ ...

... زىخرۇللام دۈشمەنىنىڭ يوشۇرۇن يەر ئاستى ئاكوپى يېنىدىن بىر ياردىدارنى سۆرەپ ئېلىپ چىقتى، بۇ ئىشنىمۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇنتۇغان ھالدا بېجىرىدى. ياردىدارنى سانىتارغا تاپشۇرۇپ بېرىپ يەنە ئوق چىقىۋاتقان تەرەپكە قاراپ ئۆمىلەپ يۈرۈپ كەتتى. يۈزلىگەن،يەرگە چاپلىشىپ ياتقۇچىلار ئىچىدىن:

— ئاپىرىن!

— ئاتاڭغا رەھمەت!

— ئامىن!

— خۇدا ئۆزۈڭ ساقلا! دېگەندەك مەدەت بەرگۈچى ئاۋازلار ئاڭلاندى. زىخرۇللام يەنە ئالغا قاراپ ئۆمىلىدى. ئۇ، دۈشمەنىنىڭ يوشۇرۇن ئاكوپى يېنىغا باردى. ئۇ يەردە بىر جەڭچى ئېڭىراپ ياتاتتى. ئۇ، جەڭچىنى ئازگاللراق يەرگە سۆرەپ ئاپىرىپ قويۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويىدى - دە، يەر بېغىرلاپ ئۆمىلىدى. دۈشمەن پىلىموتى ئۇنى نىشانغا ئالدى. قۇرۇق قول بىلەن پىلىموتقا قارشى جەڭگە ئاتلانماق بىر چوك قەھرىمانلىق: «ھەي ئىبىراھىموۋ، ئاڭلىدىڭىزمۇ. قاراملىق بىلەن قەھرىمانلىق بىر كېزەك!»

— زىخرۇللام،يات!

— ئىسسىت، ياش كەتتى!

لېكىن زىخرۇللام بىر دۈمىلاپلا دۈشمەن ئاكوپىغا چۈشتى ۋە دۈشمەن پىلىموتىغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئۆلگەن گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ جەسىتىگە پولۇقتى. جەسەت سۆيدۈكدە ئۆزىنى ئۇرغان ھىڭگاڭ ئەسكىرىنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇ، ئەسكەرنىڭ كانىيىغا دەسسەۋېتىپ ئۇنىڭ بېلىدىكى گراناتىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ چەبدەسلىك بىلەن گراناتنى ئالدى - دە، دۈشمەن پىلىموتىغا قارىتىپ ئاتتى. «گۇم!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ «ئۇررا!» دېگەن كۈچلۈك سادا كۆتۈرۈلدى.

زىخرۇللام شۇ كۈنى بىر مىلتىق بىلەن بىر پىلىموت غەنىمەت ئالدى. قاراملىق قىلمىغان بولسا، زىخرۇللام قورالغا ئىگە بولالايتتىمۇ؟

— شۇنىڭ ئۈچۈن مەن دەيمەن، قاراملىقنى بىلمىگەن ئادەم قەھرىمان ئەمەس!

— نېمە؟ نېمانداق باش... ئاخىرى يوق بار؟! قىسمەن نادىروۋ. دېدىمغۇ، قاراملىقنىڭمۇ تۈز يولى بار، ھەممىلا جايدا قاراملىق ئاقمايدۇ، بولۇپمۇ تىنچ قۇرۇلۇش دەۋرى. سىنىپىي كۆرەش دەۋرىدە قاراملاردىن دۈشمەنلەر پايدىلىنىدۇ!

ئۇلارنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلدى. نادىروۋ مەست بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆز باشلىقىغا گەپ ياندۇرۇشقا باشلىدى. ئىبراھىموۋ ھازىرغىچە بۇ خىل ئەھۋالنى كۆرمىگەنىدى.

— سەن نېمە بولدۇڭ، نادىروۋ، سەن مەندىن نارازى ئوخشىمامسەن؟

— نارازى.

— نېمىدىن؟

— ئەشۇ ئىنتىزام - ئىنتىزاملىرىڭىزدىن نارازى. قاراملىق مېنىڭ بېشىمغا چىقماس. ئەمما لېكىن، ئەشۇ ئىنتىزام - ئىنتىزاملىرىڭىز سىزنىڭ بېشىڭىزغا چىقىدۇ!

— مانا قارا، سەۋەب؟

— قارىلىقتىن پايدىلانغان دۈشمەن، سىز-
نىڭ ئىنتىزام - ئىنتىزامىلىرىڭىزدىن پايدى-
لانماسمۇ؟ مانا سىزنىڭ يۇمشاق، ئىتائەت-
مەنلىكىڭىز سىزنى تارىمغا ئېلىپ ماڭدى،
ھۆرمەتلىك پالكوۋنىك!

— تارىمغا بېرىشنىڭ نېمە زىيىنى بار،
بوز يەر ئاچىمىز، بۇ، خەلققە، دۆلەتكە پاي-
دىلىقتۇ. قېنى، ئالدىڭىدىكى رومكىنى كۆتۈ-
رۈۋەت زىخرۇللام، يارايسەن، ھاراقنىمۇ
كوماندا بىلەن ئىچىشكە ئادەتلەن!

— لاۋگەيگىچۇ؟ لاۋگەيگىمۇ كوماندا بىلەن
بېرىشقا ئادەتلىنەيمۇ؟

— قوپاللىق قىلما نادىرووۋ، تاپتىن چىقى-
ۋاتىسەن، گەپلىرىڭ نامىڭغا ماسلاشمىدى!

— بۇنداق قۇرۇق «قەھرىمان» دېگەن
نامنى ئەخلەت ساندۇقىغا چۆرۈۋېتىمەن،
ھۆرمەتلىك پالكوۋنىك!

— نېمە دېدىڭ؟ سەن مىللىي ئارمىيە قو-
ماندانلىق شتابىدىن خەلقنىڭ ئالىي مۇكا-
پاتى بولغان ئالتۇن مېدال بىلەن مۇكاپات-
لانغان، 1950- يىلى غەربىي شىمال بويىچە
1- دەرىجىلىك كۈرەش قەھرىمانى بولۇپ
سايلانغان شان - شەرەپ ئىگىسى، نامىڭغا
لايىق ئىش قىل، نامىڭغا ياراشا گەپ قىل،
جەڭچى نادىرووۋ!

ئىبراھىموۋ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ،
تۈمۈردەك قاردىراپ قوللىرىنى شىلتىپ نادى-
رووۋنى ئەيىبلىدى. نادىرووۋمۇ ئورنىدىن سەك-
رەپ تۇردى. ئۇ، باشلىقىغا ھۆرمەت بىلەن
چاس بەردى ۋە قىزارغان كۆزلىرى بىلەن
ئىبراھىموۋغا قادىلىپ تۇرۇپ:

— شۇنداق، ھۆرمەتلىك پالكوۋنىك! لېكىن
بۈگۈن يەنى 1962- يىلى كەچكۈزدە نادىرووۋ
بىر ئەخلەت، سىزمۇ ھەم ئەخلەت، ئىشەنمى-
سىڭىز ئىختىيارىڭىز، ماڭا كېتىشكە رۇخسەت
قىلىڭ!

— يوقال! — دېدى ئىبراھىموۋ بىگىز قولى
بىلەن ئىشىكنى كۆرسىتىپ، — ئىككىنچى ماڭا
كۆرۈنگۈچى بولما!

نادىرووۋ سەندىرەكلەپ تالاغا — سىم - سىم
يامغۇر قويىنىغا قاراپ ئېغىر قەدەم باستى.

5

ئۇلار بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن يەنى
1954- يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش
ئارمىيە مۇشۇ دىۋىزىيىسىنىڭ مەيدانىغا بوز
يەر ئېچىش ئۈچۈن كەلدى. شۇ چاغدا زىخ-
رۇللام ئۇرۇش قەھرىمانى دېگەن نام بى-
لەن كۆكرىكىگە ئوردېنلار قاداپ مەملىكەت-
نىڭ چوڭ - چوڭ شەھەرلىرىنى ئايلىنىپ
ئېكسكۇرسىيە قىلىپ قايتقان شەرەپ ئىگىسى
ئىدى. ئۇ «بوز يەر ئېچىش» تا يەنە بىر
چوڭ شان - شەرەپكە ئىگە بولۇشنى ئويلاپ
ئىبراھىموۋ بىلەن بىللە خۇشاللىقتىن قەدەھ
كۆتۈرۈشكەندى. نادىرووۋ قارا كۈچنى ئايى-
ماستىن كەتمەن - گۈرجەك بىلەن ئۈچ - تۆت
يىل ئۈستەك - ئېرىق چاپتى، دەرەخ تىكتى،
يەر تۈزلىدى، قارا كۈچ ھېسابىغا بىرەر قې-
تىم مۇكاپات ياكى ماختاشقا ئېرىشەلمىدى.
ئۇنىڭ تەتۈرسىچە، ئۆمرىدە جەڭ كۆرمىگەن،
بىر كەتمەن توپىنى نېرى قىلىپ باقمىغان
ئىسلاموۋ «بوز يەر ئاچقۇچى قەھرىمان» دې-
گەن نام بىلەن بېيجىڭغا بېرىپ قەھرىمانلار ئۇچ-
رىشىش يىغىنىغا قاتناشتى. نادىرووۋ يېرىلغۇ-
دەك خاپا بولۇپ ئىبراھىموۋغا:

— ئىسلاموۋ گومىنداڭدىن ئەسىرگە چۈش-
كەن، ئادەم چىشلەشتىن باشقىنى بىلمەيدى-
غان نان قېپى. نان قېپىلارنى ئۆستۈرىدى-
غان قانداق ئورۇن بۇ؟ دېۋىدى، مەيدانىنىڭ
مۇئاۋىن رەھبىرى بولغان ئىبراھىموۋ:

— ئۇنداق دېمە، ئۇنىڭ مەيدانى مۇس-
تەھكەم، ئېڭى يۇقىرى! — دېدى.

نادىرووۋ بۇ گەپلەرگە قارشى ھېچنېمە دېمىدى.

«باشقىلار 2 — 3 كوبادىن توپا قازغان يەردە مەن 80 — 90 كوبا (كۇب مېتىر دېمەكچى) توپا قازدىم. ئېرىق چېپىش، يەر تۈزلەشتە 7 — 8 ئادەمنىڭ چامىسىنى تۈگەتتىم. كىشىلەر بىر سېۋەت بىلەن توپا توشۇسا، مەن ئىككى سېۋەت بىلەن توپا توشۇدۇم. ئاتتەك ھارۋا سۆرىدىم، ماشىنىدەك يەر كولىدىم، قۇلدەك ئىستائەت قىلدىم، بۇلار مەيدان، ئاق ئەمەسمىكەن-ھە؟» دەپ ئويلىغانىدى ئۇ چاغدا نادىرووۋ، لېكىن ئىبراھىموۋغا بولغان ئېتىقاد، ھۆرمىتى بۇ سۆزلىرىنى ئىچىگە يۇتقۇزۇۋەتكەنىدى ...

ئۇلار سەككىز يىل بۇ يەرگە ئۆمىد بىلەن تەر تۆكتى. ئۇلارنىڭ تەرىدىن بۇ يەردە چىرايلىق ئۆيلەر، مېۋىلىك باغ، سايىلىق يوللار، سالا ئېتىزلار، ئورمان بەلباغلىرى پەيدا بولدى. ئۇلار بۇ شورتاڭ يەرگە راسا مۇھەببەت باغلاپ ئۆمىد چېچەكلىرى مېۋە بېرىۋاتقان چاغدا ئىبراھىموۋ بۇ يەردىن كېتەمدۇ، ئۇ، مۇشۇ تۇپراقتا تۇغۇلغان بالىلىرىنى، مۇشۇ يەرنىڭ سۈتى بىلەن ئەتكەنچاي ئىچىشكە ئادەتلەنگەن بالىجان ئايالىنى ئېلىپ ئاتام - ئانام كۆرمىگەن چۆللەرگە كېتەمدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا ھېلىقى ئىسلاموۋ بېكىتىلدى. ئۇ ئەمدى مەيداندا پەيدا بولغان بارلىق يېڭىلىقلارنىڭ ئىگىسى. ئىبراھىموۋ بولسا، ھەممىدىن مەھرۇم؛ خۇشاللىق، بەخت ئۇنىڭغا يات... بۇ قانداق ئىنتىزام ئىكەن؟ دۇنيادا بىر ئادەمنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوينىشىدىغان، بەختىنى ۋەيران قىلىدىغانمۇ ئىنتىزام بولامدۇ- ھە؟ ياق، ئىبراھىموۋنىڭ بىر ئاخشام قىلغان سۆزى نادىرووۋ ئۈچۈن تېتىقسىز، مەنىسىز گەپلەر. شەخسىنىڭ ئارزۇسى ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە بويسۇنۇش لازىمىش. ھەممىلا جايدا، دائىملا شۇنداق بولامدۇ؟ چىرايلىق گەپنى جازا ئۈچۈن قوللانسا. شۇنىڭغىمۇ «غىڭ» قىلمىغۇلۇقمۇ؟ تېخى «ئىبراھىموۋ جىددىي پەيتتە تەۋرەندى» دېگەنلىرىگە نېمە دېگۈلۈك؟ چېگرادىن قاچقانلارنى توسالايمەن، دەپ تاياق يەپ ئورنىدىن تۇرالماس بولۇپ قالغان ئادەم «تەۋرەنگەن» بولسا، قورقۇپ ئۆيىدىن چىقالمىغانلارچۇ؟ ئىبراھىموۋ بىلەن نادىرووۋ ئۈچ كېچە - كۈندۈز ئۇخلىماستىن قاچقۇنلارنى توسىدى، ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن ۋەتەن چېگرىسى تۈتلا قەدەم يەردىكى بۇ مەيداندىن قاچقانلار ناھايىتى ئاز بولدى. پۈتۈن ئىلى، چۆچەكتىن بۇ يىل 5- ئاينىڭ ئاخىرى بىر نەچچە تۈمەن ئادەم چېگرادىن ئۆتۈپ قاچالىدى. «تەۋرەنگەن» بولسا، ئىبراھىموۋ چېگرادىن ئۆتۈپ كېتەلمەيتتىمۇ؟ ئۇ، ئۆز يۇرتىنىڭ سېرىق توپىسىنى باشقا دۆلەتنىڭ ئالتۇن - جەۋھەرلىرىگە تەڭ قىلمايدىغان ئادەم، مۇشۇنداق ئادەملىكىنى ئۇنىڭ سۆزلىرى ئەمەس، يۈرىكى، ھەرىكىتى ئىسپاتلىغان، بۇنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، شۇنداق تۇرۇپ يەنە نېمىشكە ئۇنىڭغا قارا چاپلىنىدۇ، نېمىشكە ئۇ، يىراق تەكلىماكانغا سۈرگۈن قىلىنىدۇ، ھە؟ ...

كەچكۈزنىڭ سىم - سىم يامغۇرى پۈتۈن يەرنى ئېچىغان خېمىرغا ئوخشىتىپ قويغان، نەنىلا دەسسىسەڭ پاتىسەن، قانچە چاققانلىق قىلساڭمۇ پۇتلىشىسەن.

نادىرووۋ ئېغىر خىياللار بىلەن، مەستھالدا ئىبراھىموۋنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىقتى. مانا ئۇ بىر سائەتتىن بېرى بىردە پۇتلىشىپ يىقىلىپ، بىردە ئۆمىلەپ، كەچكۈزنىڭ كۆڭۈلسىز بۇ كېچىسى ئېتىز ئارىسىدا تەمتىلەپ

يۈرەكتە. ئۇ بەزىدە سۇنايلىنىپ يېتىپ قالىدۇ - دە، كىچىكلىك قوللىرى بىلەن يەرگە تايىنىپ دەلدۈگۈنۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ. بەزىدە نەم توپىغا پېشانىسىنى قويۇپ خۇددى يەرنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشاۋاتقاندەك جىم ياتىدۇ. بەزىدە بولسا، بىر نىشانغا قول بومبىسى بىلەن ھۇجۇمغا ماڭغاندەك جەينەكلىرى بىلەن سۈرۈلۈپ ماڭىدۇ. ئۇ، بۇ ھەرىكەتلىرىدىن ھوزۇرلىنىدۇ، ھاياجانلىنىدۇ. ئۇ، ھەرىكەت قىلغانسېرى ئۆز ھوشىدىن ئايرىلىپ ئۆتمۈشتىكى ئىشلار بىلەن ھازىرقى ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ بىلەلمەي قالىدۇ. تۇرۇپلا يەنە ئۆزىنىڭ مەست ئىكەنلىكى، ئۆيىدىن يىراقتا، ئاشلىقى يىغىلىپ بولغان ئېگىزلاردا ئۆمىلەپ يۈرگىنىنى بىلىپ قالىدۇ - دە، تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ... لېكىن يەنە دەرھاللا ھازىر بىلەن ئۆتمۈش ئارىلىشىپ كېتىدۇ.

... پىيادە كېتىپ بارغان. ھارغىن ئەسكەرلەر ئۆتەي بىلەن جەڭ ئارىلىقىدىكى چۆلدە ئۇزۇن سەپ تۈزۈپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا سېرىق سەللە ئوردىغان پولك كوماندىرى ئاتتا مەزمۇت ئولتۇرۇپ بارماقتا. ئىسپانكىلارنىڭ قاسقانلىرى تەردىن شورلاشقان، گىمناستوركىلارنىڭ يەلكىلىرى ھۆل ... ئېغىر ئۆتۈكلەر تاقراق يەرگە رىتىم بىلەن تەكشى ئۇرۇلغاچقا، «گۈپ - گۈپ - گۈپ» قىلغان كۈچلۈك سادا پەيدا بولۇپ چاڭقىغان، چارچىغان جەڭچىلەرنىڭ قەلبىدە ھاياجان، غۇرۇر پەيدا قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنگە قارشى جەڭگە ماڭغان خەلق ئوغلانلىرى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشىنىدۇ - دە:

— بىز مانا فرونتقا ماڭدۇق ... دېگەن ناخشىسىنى قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ئېيتىدۇ ... نادىرۇۋنىڭ ئاۋازى چىقمىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئاۋازى بىلەن دۇنياغا ئاڭلانغىدەك قىلىپ ۋارقىراپ، ئۆزىنىڭ دۈشمەنگە قارشى جەڭگە كېتىۋاتقىنىنى ئىپادىلىمەكچى بولدى، لېكىن ئۇنىڭ گېلى قۇرۇپ ئاۋازى پۈتكەن. ئۇ، قانچە چىڭقىلىسىمۇ ھامان ئاۋاز چىقىرالمىدى. ئۇنىڭ چاڭقاق، تىنجىقتىن ھالى قالمىدى، ئۇنىڭ نەم يەرگە مەيدىسىنى يېقىپ ياتقۇسى كەلدى. «ھەسسىنە، بىر يۇتۇم سۇ بولسىدى، لەۋدەمنى نەمەدەپ ئالسام ناخشىنى قوشۇۋالاتتىم». بىردىنلا ئات تۇيىقى پېتىپ پەيدا بولغان كۆلچەكتە سارغۇچ سۇ كۆرۈندى. نادىرۇۋ كوماندىردىن سورىماي سۇغا دۈم ياتتى. ئۇنىڭ لەۋلىرى ئىلمان، شورلۇق توپىنى يالىدى ... ئۇ، شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ جەڭ يولىدا ئەمەس، مەيدانىنىڭ بىر ئېگىزىدا دۈم يېتىپ لايىنى يالاۋاتقىنىنى بىلدى؛ ئۇ. چاڭقاپ تەشنالىقتىن شۇنداق قىلغانىكەنسىدە...

ئۇ. ئورنىدىن تەستە تۇرۇپ ئاسمانغا قارىدى. يۇلتۇزسىز ئاسمان ئۇنىڭغا تۇم قارا كۆرۈندى، سىم - سىم يامغۇر ئۇنىڭ ئۈستى - بېشىنى بەدىنىگە چاپلىمۇۋەتكەن، لېكىن ئۇ ھامان قىزىپ تۇراتتى. ئۇ، سۇ ئىزدەپ قاراڭغۇل كۆرۈنگەن دەرەخلەر تەرەپكە ماڭدى. ئۇ، دەرەخلەرنى بىر - بىر قۇچاقلاپ شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۇنىڭ بويىغا كەلدى - دە، قىرغاقتىن تۆۋەنگە قوللىرىنى سوزدى. قوللىرىنى سوزدى - دە، سۇغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن چۈشۈپ كەتتى. سۇدا بىردەم ئاقاندىن كېيىن ھوشىنى تاپتى - دە، قىرغاققا ياماشتى. قىرغاق تىك - غىلتاڭ ئىدى. ئۇ. تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاپ يۇقىرىغا ياماشتى، لېكىن

سىردىلىپ چۈشۈپ كەتتى، يەنە ياماشتى، يەنە چۈشۈپ كەتتى... ئۇ ئاخىر يەنە ئۆتمۈشتىكى ئىشلار بىلەن ھازىرقى ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇشقا باشلىدى: ئۇ ياماشماقتا، خىيالىدا ئۇ، جان بىلەن ئوينىشىدىغان بىر ئىشتا بىرلا ھەرىكەت خاتا بولسا، ئۇمۇ سەپداشلىرىدەك شېخىللىق يەرنى قۇچاقلاپ مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىدۇ. ئۆمىلەش كېرەك، دۈشمەن پىلەموتى توختىماستىن ئەجەل ئۇرۇقى چاچماقتا. ئۇنىڭ غايە ۋە ئىرادە بىلەن ئۆمىلەشكەن قانچە سەپداشلىرى شۇ ئۇرۇقلاردىن ھالاك بولدى. ئەنە ئۇلارنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسەتلىرى، مانا نادىرۋۇمۇ سەپداشلىرىنى باغرىغا باسقان ئانا تۇپراقنىڭ كۆكسىدە ئۆمىلىمەكتە. ئۇ، ئەزىز ئانىسىنىڭ بەدىنىگە چاپلاشقان سۈلۈك قۇرتنى قولىدا مەھكەم تۇتۇۋالغان بومبىلىرى بىلەن يوقىتىدۇ. مانا قاراملىق-باتۇرلۇق ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىدىغان پەيت كەلدى. ھەي ئىبراھىموۋ ئەندى نېمىمۇ دەيسىزكىن، مانا مەن دۈشمەن پوتىيىگە قاراپ ئۆمىلەپ كېتىۋاتىمەن، ھازىرلا بۇ پوتەي كۆل ۋە ئىسقا ئايلىنىپ ئەبەدىلئەبەد غىڭ قىلالماس بولۇپ قالىدۇ...

زىخرۇللام ھازىر پارتىزان ئەمەس، ئۇ، جەڭچى، مۇنتىزىم ئارمىيىنىڭ بىر جەڭچىسى، 1945- يىلى 4- ئايدىن بېرى شۇنداق. ئۇلارنىڭ پىيادىلەر 4- پولكى جىڭ، شىخولارنى ئازاد قىلىپ ئۈرۈمچىگە، پۈتۈن گومىنداڭ ئىشغالىيىتىدىكى جايلارغا يۈرۈش قىلىپ زالىم، چىرىك ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرىدۇ، گومىنداڭنىڭ ھېلىقى مۇز چىراي چېرىكلىرىدىن قىساس ئالىدۇ. ئۇلار، پاك-نومۇسلۇق، يۈزى تۆۋەن ئۇيغۇر قىزى ھېپىزەمنى زورلۇق بىلەن ئاياغ - ئاستى قىلىپ ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى. زىخرۇللامنىڭ يېزىقلىرىنى قارىياغاچقا باغلاپ ئۇردى. زىخرۇللامنىڭ بۇ ۋەھشىلەرگە غەزىپى چەكسىز. زىخرۇللام قاراشلىق بولغان 4- پولكىنىڭ 1 - باتالىيون 3 - روتىسى شۇنىڭ ئۈچۈن تاغ - داۋان ئېشىپ، سايرام كۆلى بويىغا كەلگەندە روھلىنىپ:

پولاتتەك چېنىققان باتۇر قوشۇن بىز،
ئۈمىدىمىز مەھكەم ۋەتەن ئوغلى بىز.
دۈشمەنگە قارشى قانلىق كۈرەشتە،
كۆكرەك كېرىپ ئالغا باسىمىز!

دېگەن مەشھۇر مارشىنى بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ئېيتتى- دە!

ئۇ ئۆمىلىمەكتە، نەگە كېتىپ بارىدۇ؟ دۈشمەن پوتىيىگە قاراپمۇ؟ بۇ قەيەر؟ باجاخۇ بىلەن يۈگىجخۇ ئەتراپىدىكى يۇلغۇن - چاتقاللىقمۇ؟ زىخرۇللام بىلىدۇ، ئۇنىڭغا روتا كوماندىرى ئېيتقان. بۇ يەر جەڭدىكى گومىنداڭ مۇداپىئە لىنىيىسىنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇلى. بۇ يەردىكى قۇم دۆڭلىرىدىن ئايرىغىلى بولمايدىغان يوشۇرۇن ئاكوپ - پوتەيلەرگە تورسىمان مۇداپىئە ئوت كۈچى شەكىللەندۈرگەن. كوماندىرلار كۈندۈزى يەر تۈزۈلۈشىنى تەكشۈرۈپ، بۇ قىيىن جايغا ھۇجۇم قىلىشنىڭ يوللىرىنى بېكىتكەن. مانا گۇگۇم مەھەل، باتالىيون كوماندىرى سۈرلۈك، قارا چوقۇر يىگىت ۋارقىرىماقتا: «باتالىيونىمىزنىڭ باجاخۇنى ئىگىلىشى ئۈچۈن دۈشمەنىنىڭ ئالدىنقى ئۇچ پوتىيىنى ۋەيران قىلىشىمىز كېرەك. بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشنى خالايدىغانلار سەپنىڭ ئالدىغا چىقىڭلار!» كوماندىرنىڭ سۆزى تۈگەش بىلەنلا زىخرۇللام بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى: «مەن تەييار!»

زىخرۇللام باشلىق بەش جەڭچى قوراللىرىنى چىڭ تۇتۇپ، بەللىرىگە گراناتلارنى ئېسىپ جەڭچىلەر ئالدىدا قەسەم بەردىشتى: «ئازادلىق ئۈچۈن ئاخىرقى بىر تامچە قېنىمىز

قالغىنىچە جەڭ قىلىمىز!» ئۇلار قومۇلۇقتا يەر بېغىرلاپ دۈشمەن پوتەيىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ئىككى تەرەپنىڭ ئوقلىرى ئۇچرىشىپ ئاسمانىدا ئوت دېڭىزى شەكىللەندۈرگەن — خۇددى بۇلۇتلار كۆيۈۋاتقاندەك، ئاسمان ئېرىۋاتقاندەك...

«دۈشمەننىڭ دىققىتىنى بىزدىن قاچۇرۇش ئۈچۈن، بىزنىڭكىلەر ...» زىخرۇللامنىڭ يېنىدىكى يىگىت دۈشمەن پوتەيىگە 70 مېتىر قالغان يەردە خۇشاللىق بىلەن ئاسمانغا قاراپ پىچىرلاۋېتىپ گېپىنى ئاخىرلاشتۇرالماي قۇربان بولدى ... «دۈشمەن بىزگە ئوق ئاتماقتا!» زىخرۇللام كەينىگە بۇرۇلۇپ بۇ گەپنى دېگىچىلا قالغان ئۈچ جەڭچىمۇ يارىدار بولدى. زىخرۇللامنىڭ غەزىپى تاشتى، ئۇنىڭ پۈتۈن زېھنى كۈچى دۈشمەن پوتەيىگە مەركەزلەشتى. يولغۇنلار ئارىسىدىكى قۇم دۆۋىسى ئاستىدىن توختىماي ئوت چىقاتتى. ئۇنىڭدىن چىققان ئوقلار زىخرۇللامنىڭ ئەتراپىدىكى قۇملار ئۈستىدە «پىژ - پىژ» قىلاتتى. تەخمىنەن پوتەيگە 50 مېتىردەك يېقىنلاشقاندا، زىخرۇللام يەردىن گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ قولىدىكى گراناتنى ئوت ئېغىزىغا قارىتىپ ئاتتى. «گۈمباڭ!» زىخرۇللام ئىس - تۈتەك ئارىسىدا تۇرۇپ ۋارقىرىدى: «ھۇررا!» ئۇ، تۈتەك ئارىسىدا يىلاندەك چەبدەسلىك بىلەن ئۆمىلەپ ئىككىنچى پوتەيگە يېقىنلاشتى ۋە غەزەپ بىلەن بۇ پوتەيگە قارىتىپ گراناتنى ئاتتى. بۇ پوتەيمۇ ئىس - تۈتەك ئارىسىدا قالدى. گومىنداڭ چېرىكلىرىنىڭ ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراشلىرى، نېمىنىدۇر تىللاشلىرى ئاڭلاندى: «تامادى زېي دۈگشى!» دېگەن تىلنى زىخرۇللام سۆيدۈگدە ھېلىقى گومىنداڭ ئەسكىرىدىن ئاڭلىغانىدى. تۈتەك ئارىسىدا ئۆمىلەشىپ قېچىۋاتقان ئەسكەرلەرگە زىخرۇللام يەنە گراناتنى ئاتتى ئىككى گومىنداڭچى يەر چىشلىدى. «بەش ئىت يەر چىشلىدى، تۆت ھەمراھىم ئۈچۈن يىگىرمىسىنى يەر چىشلىتەمەن!» بىرنەچچىسى ئۆمىلىشىپ 3-پوتەيگە كىرىۋېلىشتى ۋە زىخرۇللامغا قارىتىپ پىلىموتتىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئوقلار خۇددى دولدۇشاڭنىڭ پاشىلىرىدەك غىڭشىماقتا. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئەجەل چىلبۆرىلىرى ھۇۋلىماقتا. لېكىن زىخرۇللامنىڭ قەلبىدە دەھشەت، قورقۇش يوق. قىساس، نەپرەت، پاراسەت ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان، ئۇ بىردە ئۆمىلەپ، بىردە دومىلاپ، بىردە يەر بېغىرلاپ، ھەر بىر يولغۇن، ھەر بىر دۆمبەلچىنى پاناھ قىلىپ ئەجەل بىلەن ئېلىشماقتا. ئۇنىڭ ئالدىدا توپ يولغۇن بار، شۇنىڭغا يېتىۋالسىلا...«پىژ-كوش، چىۋ»... ئەجەل ئاۋازلىرى خىلمۇ خىل. مانا ئۇنىڭ بىر يامپىشى كۆيۈشتى، ئۇ سىلاپ كۆرۈپ ئىسسىق قاننى بىلدى، ئۇنىڭ بېشى ئايلىنىپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. لېكىن ھازىر ئارام، ئۆكسۈش-ئۆلۈش دېگەن سۆز. ئۇنىڭغا لازىمى قەيسەرلىك، جانپىدالىق. ئۇ بىر توپ يولغۇننى نىشانلاپ ئۆمىلىدى. ئۆز يېرىدە ئۆسكەن ئاشۇ بۈك يولغۇن گويا ئۇنىڭ ئانىسى، دوستى - ئىنىكارى. مانا ئىرادە - غەيرەت يەڭدى-ئۇ يولغۇن تۈۋىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ، ئەتراپىدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن دۈشمەنلەرنى كۆردى: «تېخى تىرىك تۇتماقچىمۇ سەنلەر!» دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ. ئەتراپىدا يەنىلا ئوقلار ۋىژىلدىماقتا، قۇملار توزىماقتا. زىخرۇللام سالماقلىق بىلەن مىلتىقىغا ئوق باستى ۋە پۈتۈن زېھنى بىلەن دۈشمەنلەرنى كۆزەتتى. ئىككى نەپەر دۈشمەن يېقىنلىماقتا، مانا ئۇلار 20 مېتىردەك يېقىنلىدى. زىخرۇللام مىلتىق تەپكىسىنى باستى. ئالدىدىكى ئېگىز،

تەلەتى تولىمۇ قورقۇنۇچلۇق دۈشمەندىن بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ يېنىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ «گۈپ» قىلىپ چۈشتى، يەنە بىرسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچتى، لېكىن زىخرۇللامنىڭ ئوقى ئۇنىمۇ جىمىقتۇردى. قىسمىنىڭ توپ ئوقلىرى زىخرۇللامنىڭ ئۈستىدىن ۋاژىلداپ ئۆتۈپ، دۈشمەن ئىستىھكاملىرىنى پاچاقلىماقتا. چاڭ - توزان، ئىس - تۈتەك، قاڭسىق پۇراق ھەممىدە كۆز ئاچقۇزمايدۇ. زىخرۇللام 3 - پوتەيگە قاراپ ئۆمىلىدى. تۈيۇقسىز دۈشمەن پىلىموتى يەنە تىللىغا كىردى. لېكىن زىخرۇللام بۇ چاغدا پوتەينىڭ تۈۋىگە كېلىۋالغانىدى. ئۇ چەبدەسلىك بىلەن پوتەينىڭ ئارقا ئىشىكىدىن پوتەي ئىچىگە بېسىپ كىردى - دە، پۈتۈن دىققىتى بىلەن پىلىموت ئېتىۋاتقان ياش دۈشمەننىڭ بېشىغا مىلتىق پاينىكى بىلەن ئۇردى. ئىككىنچىسى غالجىر ئىتتەك زىخرۇللامغا ئېتىلدى. ئۇلار يەكمۇ يەك ئېلىشتى. دۈشمەن تەپتى، چىشلىدى، زىخرۇللام پۈتۈن غەزىپىنى تارمۇش بارماقلىرىغا يىغىپ دۈشمەننىڭ كانىيىدىن بوغدى... ئۇ، «ھۇررا» ساداسى ئىچىدە كۆزىنى ئاچتى. سەبداشلىرى ئۇنى ئاكوپتىن تاپقاندا ئۇنىڭ قوللىرى دۈشمەن كانىيىدا، ئۆزى ھوشسىز ياتقانىكەن...

ئۇ، ئىككى قولى بىلەن شۇ تاپتا نېمىنى بوغماقتا، ئۇ «ھۇررا»غا ئوخشاش بىر سادا بىلەن ھوشىغا كەلدى. ئۇ تىترەپ كەتتى، سادا «ھۇررا» ئەمەسكەن، ئۈستىدىن ئارتىلىپ چۈشۈۋاتقان سوغۇق سۇ ئىكەن، ئىككى قولى بىلەن چىڭ تۇتۇۋالغىنى دۈشمەن كانىيى ئەمەس، سۇ بويىدىكى بىر تۈپ ياش دەرەخنىڭ غولى ئىكەن...

ئۇ ئورنىدىنلا سەكرىدى - دە، جالاقلاپ تىترەپ قىرغاققا ياماشتى. كۈيۈشكەن قوللىرى بىلەن تىك قىرغاقنى تاتىلاپ يۈرۈپ قىرغاققا چىقتى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى ھۆل، تاماكىسىمۇ سۇ. سەرەڭگىسىمۇ سۇ! ئۇ، ئەلەم بىلەن يىراققا قارىدى. يىراقتا بىر خىرە يورۇق كۆرۈندى. ئۇ شۇ ياققا قاراپ ئېغىر قەدەم بىلەن جالاقلاپ تىترەپ تۇرۇپ يۈرۈپ كەتتى.

بىر دەمدىن كېيىن بىر دېرىزىنى چەكتى. ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى چىقتى:

— كىم؟

— ئىسلامۇ بارمۇ؟

ئايال دېرىزىگە يۈزىنى ياقتى:

— سىزمىدىڭىز. نېمانچە تىترەيسىز، ھودۇقۇپتۇ؟ باشلىقنىڭ دوقلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ سورايدۇ تېخى. ۋۇي خۇدايىمەن چوقۇر، قېنى ئۆيگە كىرىڭ، ئىسسىق رومكىلا ئىچىپ ئىسسىنىۋېلىڭ!

زىخرۇللام ئويلىماپ تۇرمايلا قارامدىق بىلەن قىيا ئېچىلغان ئىشىكتىن ئۆيگە قەدەم باستى...

2 - قىسىم

ئۇنتۇلماس كەچكۈز

1

يۇڭ - تاق بېسىلغان كوزۇپنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئالتە جان - يېتىپ قوپۇپ ئارام ئالغىدەك ئورۇن راسلانغان «ئازاد» ماركىلىق ماشىنا يولدا! ئۆكۈزلەپ مېڭىۋاتقىلى ماشىنا ئىككى سائەت بولدى. ماشىنىدىكى بىر جۈپ ئەر - ئايال بىلەن ئوتتۇز بالىنىڭ كۆزلىرى ياش، باشلىرى چۈشكەن. ئۇلار مۇشۇ ماشىنىچە يېرىم ئاي ماڭارمىش. ئىككى قېتىم — بىر قېتىم بۇڭ قاردىغاينىڭ تەلكە داۋىنىدىن، يەنە بىر قېتىم تاپقىر ئايغىر بۇلاق داۋىنىدىن ئۆتۈپ چەكسىز كەتكەن قۇملۇقلار ئارىسىدا، سۇيى كەمچىل، چاڭ - توزانلىق يەرلەردە، قالغان ئۆمرىنى ئۆتكۈزەرمىش.

— نېمىشكە گومىنداڭغا قارشى چىققان - سىلەر؟

— نېمىشكە ئەسكەر بولغانسىلەر؟

— نېمىشكە ئورۇسلاردەك «يوپ، لوپ، روپ» بولۇۋالغانسىلەر!

ئىبراھىموۋ بۇ سوئاللارنىڭ ھېچقايسىسىغا جاۋاب بەرمىدى. ئۇ بۈگۈن ئەتىگەن ئۆزىنى ئۆزاتقىلى كەلگەنلەر ئىچىدە نادىروۋنىڭ يوقلۇقى، ئىسلاموۋنىڭ ھازازۇل ئايىلىنىڭ ۋارقىراپ - جارقىراپ قىلغان سۆزلىرى ئۈچۈن خاپا ئىدى.

— جەڭدە قەھرىمانلىق قىلسىلا ھېساب ئەمەستە، ئادەم دېگەن ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىش كېرەك. شۇنچە تۇتۇۋالساق قونغىلى ئۇنىماي مېڭىپ، ئىسلاموۋنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالغىنى نېمىسى!

ئىبراھىموۋنىڭ ئايالى مېھرىلىك، ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن ئېرىدگە قاراپ قويۇپ قوشۇمچىلىدى:

— ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىسلاموۋ ئۆيىدە يېرىقكەن دەڭا!

— بىردىڭلارنى تاردەغا ئەۋەتىپ، بىردىڭلارنى ئاشۇنداق رەللە قىلىپ قىينايدۇ. سىلەرنى كىم ئىنقىلاب قىلسۇن دەپتۇ؟

— بولدى قىل رەپقەت؟—ئىبراھىموۋ چوڭ ئوغلىغا ۋارقىرىدى.

— ئۇ يەردە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولمىسا، بىزگە ئىستىقبال لازىم ئەمەسمىدى، بىز نېمە قىلغانغا جازالىنىمىز؟

— بالام شەپقەت، نەچچە قېتىم دېدىمغۇ، مەكتەپىسىزمۇ، ئوقۇماستىنمۇ ئىستىقبال تاپقىلى بولىدۇ، دەپ.

— دادا، سىز ئىستىقبال دېگەننى باشقىچە چۈشىنىسىز، بىز باشقىچە،—دېدى كىتاب ئوقۇپ خاپا ئولتۇرغان راھىلە دادىسىغا «يالت» قىلىپ قاراپ قويۇپ،—خەلق ئۈچۈن ئىشلىسە، تۆھپە قوشسىلا ئىستىقبال دېگەن شۇ، دەيدىكەنسىز. كەتمەن چاپسىمۇ، كېچە - كۈندۈز پوقا تۆرسىمۇ، سۇ ساتسىمۇ، ئىشلىسىلا بولدى، دەيدىكەنسىز. بىزچە، بۇ بىر كونىچە قاراش، ئوقۇپ زامانىۋى بىلىم، يېڭى ئاڭ-ئەخلاق پەزىلەتكە ئىگە بولغاندىلا ھەقىقىي ئىستىقباللىق بولالايدۇ.

— ھەدەمنىڭ پىكرى توغرا!—دېدى ئاپىسىنىڭ يامپىشىغا بېشىنى قويۇپ، سۇنايلىنىپ ياتقان كەنجى قىزى شادىيەمۇ دادىسىغا قارشى چىقىپ.

— قويساڭلارا، سىلەر بولساڭلارمۇ داداڭلارغا ئارام بەرسەڭلارا،— دېدى ئانا—ھېچبىزەم كۆزلىرىدگە ياش ئېلىپ،—سىلەرنى بىر ئامال قىلىپ ئوقۇتارمىز، داداڭلارنىڭ سىلەرنى كەتمەنگە سېلىش نىيىتى يوق.

— كەتمەننىڭ نېمىسى يامان، ئاتا - بوۋدىمىزمۇ شۇ كەتمەن بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەن. كەتمەن بىلەن ئىستىقباللىق بولغىلى بولمايدۇ،دېسەڭلار، بۇ گەپ تولىمۇ خاتا، بالىلىرىم. ئىستىقبال دېگەن خەلققە پايدىلىق يارامىلىق بولۇش دېگەنلىك!

— بىر دېھقان بىلەن ئاتوم بومبىسىنى ياساپ چىقالايدىغان ئالىمنىڭ تۆھپىسى ئوخشاش ئەمەس، ئۇلارنى سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. دېھقان بولماق ئەڭ ئاسان. كىملا بولسا دېھقان بولالايدۇ. لېكىن ئالىم بولماق ناھايىتى تەس، بىر ئۆمۈر تىرىشىسا ئالىم بولغىلى بولمايدۇ...

— بولدى قىلىڭ راھىلە،—دېدى ئىبراھىموۋ ئەلەم بىلەن قوللىرى تىترىگەن ھالدا موخۇركا بۇراپ،—سىلەر بىلەن مۇنازىرە قىلىشنى خالىمايمەن، مەن پارتىيىمىزنىڭ چاقىرىقى بىلەن يىراق تەكلىماكانغا بوزيەر ئاچقىلى

كېتىپ باردىمەن. سىلەر مەن بىلەن بېرىشنى خالىمىساڭلار، ئۈرۈمچىدە قېلىڭلار، مەن سىلەرنى قالدۇرۇپ ئاپاڭلار بىلەن بىللە باراي!

— ياق، دادا، بىز سىلەردىن ئايرىلمايمىز.

— باياتىن چېقىشتۇق، دادا، بىزمۇ بوزيەر ئاچىمىز، چۆللەرنى كۆكەرتىپ، ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش كۈرىشىگە ھەسسە قوشىمىز!

— خاتىرجەم بولۇڭ، بىز كەتمەن-گۈرجەك بىلەن ئىستىقبال تاپىمىز!

— بىر كىشىنىڭ قابىلىيىتى ھەر خىل بولىدۇ. لېكىن ئۇ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىسىلا ئىستىقباللىق بولىدۇ. مەن ساتىراشلىق قىلىمەن!

— مەن ياماقچىلىق قىلىمەن!

— مەن ئاشپەزلىك قىلىمەن!

— مەن دوختۇرخانىدا تازىلىق ئىشچىسى بولىمەن!

بالىلارنىڭ بۇ قىزغىن گەپلىرى ئىبراھىمۇنىڭ ئاغرىغان يېرىگە تۇز بولۇپ قۇيۇلدى. ئۇنىڭ يوغان، قاراكۆزلىرى تۇمانلاشتى. ئۇ كۆز يېشىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئاچچىق تاماكىدىن قاقاپ كەتكەن بولۇپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى. ئۇنىڭ يادىغا بىر سىياسىي كومىسسارنىڭ ئۆسكىلەڭ ئاق ساقاللىق چىرايى، ياشاڭغىراپ تۇرۇۋدىغان كىچىك كۆزلىرى كەلدى. ئۇ، ئاغزىدىن قارايغان چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىپ:

— لاۋئى، ئەتتىۋەن روھىنى ئۇنتۇماڭ، ئۇ بىر ئەڭگۈشتەر. تەكلىماكاندا بوز يەر ئېچىشنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى مۆلچەرلىگۈسىز، شۇنىڭ ئۈچۈن سىزدەك يارامىلىق كادىرلارنى ئۇ يەرگە ئەۋەتىۋاتىمىز. پارتىيە تەشكىلى سىزگە ئىشىنىدۇ. سىز بۇ ئىنقىلابىي ۋەزىپىنى شەرەپلىك دەپ چۈشىنىسىز!

«ئاھ نادىرۋۇ، سېنىڭ گەپلىرىڭ ئەجەبمۇ جېنىمغا تەگدى! چىرايلىق گەپ، ئىنقىلابىي شوئارلار بىلەنمۇ ئادەم جازالىغىلى بولىدۇ. سىز سۈرگۈن قىلىندىڭىز، ئۆز يېرىڭىزدە تۇرۇشقا ئىشەنچسىز، سىزنى ھامان بىر كۈنى ۋەتىنىگە ئاسىيلىق قىلىدۇ، دەپ قارايدۇ، شۇڭا سىزنى تارىمغا سۈرگۈن قىلدى، دەيسەنا؟ ئاشۇ پېشقەدەم ئىنقىلابچى، بىر دىۋىزىيەنىڭ سىياسىي كومىسسارىمۇ چىرايلىق گەپ بىلەن ئادەم جازالارمۇ؟ مەن راستىنلا جازالىنىۋاتىمەنمۇ؟ مەيلى، مەن جازالانسام جازالىناي، نادىرۋۇقا يامان بولدى. ئۇنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان ئادەم ئەندى يوق. ئىسىت، ئاخشام نېمىگىمۇ ئۇنىڭغا قوپاللىق قىلغاندىمەن!..»

ئۇنىڭ خىيالى نادىرۋۇقا كۆچۈش بىلەن ئەتىگەنكى ئۇزاتقىلى چىققانلار ئارىسىدا ئىسلاموۋنىڭ ئالتۇن چىشلىق، كولىسە ھەممە يېرى ئاشلەڭپۇڭدەك تىترەپ تۇرىدىغان تايالىنىڭ كۈلۈپ تۇرۇپ قىلغان سۆزلىرى يادىغا كەلدى:

— پاھ، پاھ، پاھاھى-ھى-ھى، ۋايقانداق قىلاي، يېرىم كېچىدە، چىلىق-چىلىق سۇ، غاللىداپ تىترەپ تۇرۇپ دېرىزىگە كەلمەسمۇ قورقۇپ ئۆلەي دېدىم، دىجورنىغا خەۋەر قىلىپ سولىتىۋېتەيمۇ دېدىم. لېكىن نېمىلا بولمىسۇن «قەھرىمان»دە. ئىسلاموۋنىڭ يۈزىنى قىلدىم. ئىسسىنىۋالاي دەيدۇ تېخى، ماقۇل دەپ ئىشىكنى ئېچىپ بەرسەم، ئۆيگە كىرىۋېلىپ قېلىنلىق قىلغىلى تۇرغىنىنى دېمەمسىلەر، ھاراق دەيدۇ، ماقۇل دەپ بەردىم، سەي-زاكوسكا دەيدۇ، ماقۇل دەپ تەييار سەيىنى ئىسسىتىپ بەردىم. تېخىمۇ غىق مەست بولۇۋېلىپ قېلىنلىق قىلىپ: زادىلا ئىسسىنالمىدىم، ئىچ-ئىچىمدىن تىترەۋاتىمەن، كېلىڭ، سىزنىڭ بەدىنىڭىز ئون مېتىر يەردىكى مۇزنىمۇ ئېرىتەلەيدۇ، مېنى ئىسسىتىپ

قويۇق دەيدۇ تېخى، ۋاي يۈزسىز، ۋاي شەرمەندە، ھى ـ ھى ـ ھى!...

ئىبراھىموۋ رەھبەرلەرنىڭ ئۆزىتىش يۈزىدىن قىلىشقان «يوللۇق» گەپلىرىنى ئاڭلىغان بولۇپ، ئايالنىڭ يۇقىرىقى گەپلىرىگە قۇلاق سالغانىدى، ئايال بېشەملەشكىلى تۇردى، ئۇ، چىدىماستىن مەيدان رەھبەرلىرىنىڭ گەپلىرى تۈگىمەيلا نېرىغا ـ بىللە مۇشۇ مەيدانغا كەلگەن سەپداشلىرىنىڭ يېنىغا كەتتى.

بىاياتىن ئىڭىلداپ ماڭغان ماشىنىنىڭ بىردىنلا ئاۋازى ئۆزگەردى.

ـــ سايرام كۆلى!ـــ دەپ ۋارقىراشتى ماشىنىنىڭ ئۈستىدىكى بېرىزىن يوپۇقنى قايرىشىپ سىرتقا بېشىنى چىقىرىشقان بالىلار. بالىلار تۇنجى قېتىم سايرامنى كۆرۈشمەكتە.

ئىبراھىموۋ «سايرام» دەپ تەكرارلاپ قويدى. ئۇ بىرىنچى قېتىم—1945 ـ يىلى يازنىڭ تازا ئىسسىق كۈنلىرىدە غۇلجىدىن پىيادە يولغا چىقىپ تەلكىدىن ناخشا بىلەن ئاشقان. ئۇلار سايرام بويىغا كەلگەندە قانداق خۇشال بولۇشقانىدى ـ ھە؟ سايرام ئۆزىنىڭ چىرايلىق بۇژغۇنلۇق دولقۇنلىرى، ئەينەكتەك سۈزۈك سۈيى، جانغا ئارام سالىدىغان شامالىرى بىلەن جەڭچىلەرنىڭ ھارغان تەنلىرىگە قانچىلىك ئارام بەرگەنىدى ـ ھە؟ شۇ چاغدا نادىروۋ ئۆزىنىڭ دېھقانغا خاس خۇش خۇيلۇقى، تۈز كۆڭۈللۈكى بىلەن ئۆز خۇشاللىقىنى ناخشا بىلەن ئىپادىلىگەنىدى:

ئانىجان يادىمدا بار،
ئاق سۈت بېرىپ باققانلىرىڭ.
تەشنا بولۇپ تاڭ نۇرىغا،
دىلغا ئوت ياققانلىرىڭ.

ناخشىنىڭ قايتۇرمىسىغا پۈتۈن جەڭچىلەر قېتىلغان:

جان پىدا ئەيلەپ بۈگۈن،
قىلىمىز قەرزىڭ ئادا...

ئۇلار ياپېشىل چىمەنلەردە ئېغىناشقان، چېلىشقا چۈشكەن. چېلىشتا پولك بويىچە زىخرۇللامغا بوكە چىقمىغانىدى...

«زىخرۇللام،ـــ دېدى ئىبراھىموۋ ئۇھ تارتىپ قويۇپ،ـــ نېمىشكە سېنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقارغىنىمنى چۈشەنمىسەن ـ ھە؟ ئىسىت، ئۆزۈڭنى تۇتۇپ ئالغان بولساڭ سەنمۇ يولداش لى چاڭلىندەك ئۆسكەن بولاردىڭ. لى چاڭلىن بىلەن سەن مەملىكەتلىك كۆرەش قەھرىمانلىرى يىغىنىدا تونۇشقان. لى چاڭلىن 12 ـ كورپۇسنىڭ، سەن 5 ـ كورپۇسنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك ئۇرۇش قەھرىمانى ئىدىڭلار. لى چاڭلىن ھازىر بىر ھەربىي رايوننىڭ رەھبىرى، سەن بولساڭ...»

— دادا، سىلەر ھېلىقى چاغدا سايرام بويىغا پىيادە مېڭىپ، قانچە كۈندە كەلگەنىدىڭلار؟

بالىسىنىڭ سوئالى ئۇنىڭ خىيالىنى ئۈزۈپ قويدى.

— 3 ـ كۈنى چۈشتە تەلكە داۋىنىدىن ئاشقانىدۇق.

— يۈكلىرىڭلار ئېغىرمىدى، دادا؟

— ياق، سۇ بىلەن سوخارىدىن باشقىسىنى ماشىنىلارغا باسقانىدۇق.

— سىلەر نېمىشكە ماشىنا بىلەن ماڭمىغان، دادا؟

— نەدە ئۇنچىلىك جىق ماشىنا بولسۇن قىزىم!ـــ دېدى ئىبراھىموۋ قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ.

— ستالىن مىلتىق بەرگەنىكەن، نېمىشكە ماشىنا بەرمىگەن، دادا؟

— ستالىن...ـــ دېدى ئىبراھىموۋ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ،ـــ بىزگە قورالمۇ بەردى، لېكىن يولىمىزنىمۇ توسىدى. بىزنىڭ ماناس

دەرياسىدىن ئۆتۈپ ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىشىمىزغا يول قويمىدى.

— نېمىشكە، دادا، ستالىن ئۇنداق قىلمىغاندۇ، دادا؟

— سىز بىلمەيسىز قىزىم، — دېدى ئىبراھىموۋ مۇخبىر كىشىنى شوراپ قويۇپ، — ئۇ چاغدا بىزمۇ بىلمەيتتۇق. مەن ھەتتا نادىروۋلار ماناس دەرياسىدىن ئۆتمەيمىز، دەپ جېدەل قىلغاندا ئۇلارنى ئەيىبلىگەن. لېكىن ھازىر بىلدىم: بىز 1944 ـ يىلى كەچكۈزدە ئىنقىلاب باشلاپ، 1945 ـ يىلى كۈزدە ماناس دەرياسى بويىغا كەپتىمىز. بۇ چاغدا دۇنيادا مىلتىق ئاۋازى ئۆچكەن، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقانىكەن. 1945 ـ يىلى يالتا يىغىنىدا ستالىن، روزۋېلت، چېرچىللار بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلەپ بولغانىكەن.

... ماشىنا گىياھسىز چۆلدە ئىڭىلداپ كېتىپ باردى. ماشىنىدىكىلەر ئۇخلىماقتا. بىرلا ئىبراھىموۋ تاماكا چېكىپ ئولتۇرماقتا. ئۇنىڭ خىيالى ئۇزاق ـ ئۇزاقلاردا قالغان ياشلىقىغا قايتقانىدى:

نەق مۇشۇ قۇمساڭغۇ يوللاردا ئىبراھىموۋنىڭ تۇيۇقسىزلا قىزىتمىسى ئۆرلەپ، پۈتۈن بەدىنىدىن شۇرقىراپ تەر قۇيۇلۇپ، پۇت ـ قولى ماغدۇرسىزلانغانىدى. ھارغان جەڭچىلەرنىڭ يۈك ـ تاقىنى ئۈستىگە ئارتىپ، ئۆزىنىڭ ئۇسسۇزلۇق سۈيى بىلەن باشقىلارنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ خۇش خۇي، جۇشقۇن كېلىۋاتقان زىخرۇللام نادىروۋ بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ ھالىنى چۈشەنگەنىدى:

— نېمە بولدىڭىز ئىبراھىموۋ ئاكا، تۆمۈردەك قارىداپ، بەدىنىڭىزگە چۈشكەن ئاتتەك تەرلەپ كېتىپسىزغۇ؟—زىخرۇللام ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى ـ دە، «ئاپلا!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. ئۇ، قاۋۇل قوللىرى بىلەن ئىبراھىموۋنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ھاپاش قىلىپ ئېلىپ ماڭدى. ئىبراھىموۋ ھاپاش بولغاندىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ قانچىلىك ماغدۇرسىزلانغانلىقىنى بىلگەن، ئۇ ئۆزىنى بىر بىلىپ-بىر بىلمەي، بەزىدە جۆيلۈپ، بەزىدە ھوشىنى يوقىتىپ ئۆتەيگە بارغىچە قىينالغانىدى. ئۇ، ئاشۇ زىخرۇللامنىڭ دۈمبىسىدە ئۆتكۈزگەن يېرىم كۈنىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ ـ دە!

«تەشنا بولۇپ تاڭ نۇرىغا، جان پىدا ئەيلەپ يۈگۈرگەن» ئىبراھىموۋ بۇ مىسرالارنى تەكرارلىدى: «گۈزەل ۋە جانازىدا ئىگە بولۇپ قالدۇقمۇ ـ ھەي يىراق. نادىروۋنىڭ قارىشى خاتا. قېرى سىياسىي كومىسسار ئېيتتىغۇ، ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن مېنى ئەڭ قىيىن جايغا ئەۋەتتى. مەن پارتىيىگە قەسەم بېرىپ كىرگەندە «پارتىيە مەنپەئەتى، خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن جېنىمنى بېغىشلايمەن» دېگەنىدىمغۇ؟ سەن دېگەن شېرىنىش ھېسسىياتى پەيدا بولۇپ قانغىنى نېمىسى؟ ئۇنىڭ قۇلىقى يېنىدىلا زىخرۇللامنىڭ ئاۋازى پەيدا بولدى: «ئاشۇ مەيدان باشلىقى، دىۋىزىيە كومىسسارلىرىمۇ سىزگە ئوخشاش پارتىيە ئەزاسىمۇ، ئۇلار نېمىشكە تارىمغا بارمايدىكەن ئەمەسمۇ؟» ھەي تومبالاقا، سەھرالىق، سېنىڭ بۇ گېپىڭ «قەھرىمان» نامىغا لايىق ئەمەس. بەلكى ئۇلارنىڭ بارغىنىدىن مېنىڭ بارغىنىم مۇۋاپىق بولۇشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ مۇشۇ مەيداندا قېلىشى ئېھتىياجغا ئۇيغۇن بولۇشى مۇمكىن. سەن زىخرۇللام ھېسسىياتقا، يۈزەكى ھادىسىگە بېرىلىپ كەتتىڭ. يىراق مەنپەئەت، ئومۇمىيلىق، پارتىيە، خەلق مەنپەئەتى دېگەنلەرنى تازا ياخشى چۈشەنمىسەڭ كېرەك... لېكىن نېمىلا بولمىسۇن مېنىڭ سېنى تاشلاپ كەتكىنىم ياخشى بولمىدى. ساڭا مېنىڭ ياردىمىم تولىمۇ زۆرۈر ئىدى. مەن يوق، ئىسلاموۋ

يىغەن نەپسىلەرنى دېيىشەرسەن. سېنىڭ قوپال جاۋابلىرىڭ ماڭا تولىمۇ تونۇش. ھەتتا سىلەرنىڭ نەپسىلەرنى دېيىشىدىغانلىقىڭلارنىمۇ بىلىمەن. سەن ئىسلاموۋ ئەمەلدار كىبرەكىنى كۆرسىتىسەن:

— خوش، كېچىلەپ ئەر كىشى يوق ئۆيدە نېمە قىلىپ يۈردۈڭ؟

— ماڭا ئالىيماي، خوتۇنۇڭدىن سورا!

— خوتۇنۇم سېنى چاقىرغانمىدى؟

— چاقىرمىغان دەمسىنا تېخى، ۋۇي يۈزى- شاقباش!

— سولتۇۋېتىمەن سەن بۇزۇق ئۇنسۇرنى!

— ساڭا ئوخشاش گومىنداڭچىنى ئۆلتۈرۈۋەتمىگەندىكىن راست مەن بۇزۇق ئۇنسۇر!

— مەيدان بويىچە ئۆزۈڭنى تەكشۈرەيسەن!

— ماۋۇنىڭغا دە!

ئىشىك جالاقىدە يېپىلدى، نادىروۋ چىقىپ كەتتى.

«بەلكى بۇنىڭدىنمۇ يامان تىللار ئوتتۇرىغا چىقار. ئىسلاموۋنىڭ خوتۇنى بەلكى ئىسلاموۋقا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن مەقسەتلىك ھالدا زىخرۇللامغا زىيانكەشلىك قىلغاندۇ. ھەي مېنىڭ يوقىلىۋقوم. ئەمدى نادىروۋنى كىممۇ ھىمايە قىلار؟ مازىر ھەممىلا ئادەم ھىمايىچىگە، ئارقا تېرەككە موھتاج بولۇپ قالدى. ئىسلاموۋ شۇنىڭ ئۈچۈن لاياقەتسىز ئادەم بولسىمۇ ئۆستى. ئۇنىڭ قولىدىن خۇشامەت، يالغان گەپ قىلىشتىن باشقا ئىش كەلمەيدۇ، كەتمەن چاپسا ئاياللاردىن ئارقىدا قالىدۇ، مىلتىققا زادىلا رايى يوق، سوقۇش بولسا قېچىشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ، ئەخلاقىچۇ؟ ئۆزىدىن باشقىنى ئويلىمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن خەلققە قارىغاندا، كاتەكتىكى تۆت توخۇسى، ۋەتەنگە قارىغاندا ئارقىدىكى ئالقاندەك كۆكتاتلىقى ئەۋزەل. بىلىمەنچۇ؟ كاتىپلار يېزىپ بەرگەن دوكلاتنى دۇدۇقلاپ ئارانلا ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ خېتى چالا ساۋاتلارنىڭ خېتىدىن ناچار. «ئىسلاموۋ» دېگەن ئىسمىنى «ئىشتىلاموف» دەپ يازغىنىچۇ تېخى... ھەي، ئىسىت، نادىروۋ مۇشۇ كېرەكسىز ئادەمنىڭ قولىدا قالدى ـ دە، ئۇنى تۈگەشتۈرمىسە بولاتتىغۇ...»

ماشىنا توختىدى. ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۈتەيگە يېتىپ كەلدى.

بۇ ناقىراڭ ئۆتەڭدە كەچكۈزنىڭ كەچكى ئەزغىردىن شامىلى ھۇۋۇلدىماقتا ئىدى.

2

... غۇلجا — ئۇنىڭ تۇغۇلغان، ئۆسكەن، ئەر ۋە قان تۆككەن ئەزىز يۇرتى يىراقلاشقانسېرى ئۇنى مەسكىنلىك، ئېرىنىشلىق ئەنسىز قىلماقتا ئىدى. «مەن 50 ياشتىن ئاشقان بولسامۇ تېخى ياشاپتىمەن، نېمىشكە ھېسسىياتقا بېرىلىمەن؟ ئېھتىياج ۋە تەقسىماتقا شەرتسىز بويسۇنىمەن، دېگەن سۆزۈم سۆزۈمىي ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلىمۇ؟ پارتىيە ئەزاسىمۇ گۆش. ئۇستىخان. قاندىن تۈزۈلگەن ئادەم. «ئالاھىدە ماتېرىيالدىن تۈزۈلگەن» دېگۈچىلەرمۇ ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىدىكەنغۇ؟ ئالىي ھەربىي ئۇنۋېرسىتېتتا ئاڭلىغان لېكسىيەلىرىم، ئوقۇغان كىتابلىرىم ماڭا ئۇلۇغ نەزەرىيىلەرنى ياراتقۇچىلارنىڭمۇ شەخسىي ھېسسىياتقا بېرىلىپ باشقىلارغا زىيان سالغانلىقىنى، شەخسىي ئىناۋەت - ئابرويى ياكى ئۆز ئورنىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ جېنىغا زامىن بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەردىغۇ؟ مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، نادىروۋ يولىلۇق. بىزدەك ھەممىلا ئىشتا ئەڭ يۇقىرى پرىنسىپلارنى ئۆزىگە ئۆلچەم قىلىدىغان، ئاقكۆڭۈل كوممۇنىستلارنىڭ قىزغىنلىقى ۋە ئىنتىلىشچانلىقى

ھېسابىغا ئۆزى پايدا ئالىدىغان، راھەت - پاراغەت كۆرىدىغان رەھبەرلەرنى يوق دېگىلى بولامدۇ؟ جەنۇبىي شىنجاڭدا بوز يەر ئېچىشقا شىمالدىن ئادەم يۆتكەشمۇ ئېھتىياجمۇ؟ ياق، نادىروۋنىڭ سورىغان سوئالىنى قاردىلىدىغان؟ جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلارنىڭ توپلاشقان جايى. ئۇلجىمىدا مىللىي كادىر يېتىشمەۋېدى، جەنۇبىي شىنجاڭدىن كادىر يۆتكەپ بۇ ئىشنى ھەل قىلدى. بوز يەر ئېچىشقا ئۇ يەردىن كادىر يېتىشمەي شىمالدىن سىزنى يۆتكىگەن. سىز بۇ ئىشنىڭ توغرىلىقىغا ئىشىنەمسىز؟ نادىروۋنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەك راستىنلا قىيىن بولۇۋاتىدۇ. ناۋادا مەن راستىنلا گۇمانلىق بولۇپ، نادىروۋ دېگەندەك تارىمغا سۈرگۈن قىلىنغان بولسامچۇ؟ مەن نېمىشكە بۇئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلمىدىم؟ پارتىيە ئەزاسىنىڭ بىردىنبىر بۇرچى بويسۇنۇشمۇ؟ ئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلىش ئۇنىڭ بۇرچى ئەمەسمۇ؟ لېكىن كېچىكتىم، مەن ئەمدى كەينىمگە يانالمايمەن. زىخرۇللام دۈشمەن پوتەيگە ھۇجۇمغا ماڭغاندا ئۇنى قايتۇرۇش مۇمكىن بولمىغىنىدەك مېنىمۇ بۇ بۇيرۇق - قارارنى ئىجرا قىلىش يولىدىن قايتۇرغىلى بولمايدۇ. نېمىلا بولمىسۇن مەن بۇ سەپەردىنى سۈرگۈن - جازا دەپ چۈشەنمەيمەن. مەن باشقىلار قوبۇل قىلالمايدىغان قارارنى قوبۇل قىلالايمەن، مەن باشقىلار قىلىشتىن باش تارتىدىغان ئىشنى قىلىمەن، مەن ئۇلۇغ نەزەرىيە ئىگىلىرىنىڭ نەزەرىيىسىگە ئەمەل قىلىمەن. ھەممىلا ئادەم ئەمەل قىلمىسا، نەزەرىيە قۇرۇق سۆزگە ئايلىنىپ قالىدۇ. مەن ئۆز ھەرىكىتىم بىلەن بۇ نەزەرىيەلەرنىڭ توغرا ۋە ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايمەن. خەير غۇلجا، خەير، مەن تەر ۋە قان تۆككەن ماكان!»

جىنىڭ بازىرىنىڭ غەربىدىكى قويۇق توغراقلىقتىن چىققاندىن كېيىن، ئۇ، قۇمۇش ۋە يۇلغۇن ئۆسكەن بىر دالىغا كېلىپ ماشىنىنى توختىتىشقا بۇيرۇق بەردى - دە، ئۆزى ماشىنىدىن چۈشۈپ چۆلگە قاراپ پىيادە ماڭدى. ئايالى بىلەن بالىلىرى ئۇنىڭ نېمىشقا ماڭغانلىقىنى چۈشەنمەي ماشىنىنىڭ يېنىدا قاراپ قېلىشتى.

چەكسىز، جىمجىت دالا، يىراقتا قىزىل - سېرىق ياپراقلار بىلەن چۈمكەلگەن مەھەللە تۇرۇپتۇ. بۇ يەردە قانداق سىر - ھېكمەت باركىنتاڭ؟ بالىلار بۇنى چۈشەنمەيدۇ، لېكىن ئىبراھىموۋنىڭ كۆز ئالدىدا يۈزلىگە ئىسپانكا يېپىلغان، نەچچە يۈز، ياق، نەچچە مىڭ ياش يىگىتنىڭ ئوڭدا، جىمجىت ياتقان ھالىتى گەۋدىلەندى. شېھىتلارنىڭ ئوڭ قولى كۆكسىگە قويۇلغان، ئۇلار ئۆز قەرزىنى ئورۇندىيالمىغانلىقى ئۈچۈن، خەلقتىن كەچۈرۈم سوراۋاتقاندەك، ئويۇلۇپ ئىسپانكىسى بىلەن يۈزىنى توسۇۋالغاندەك...

... ئۇ چاغدا ناۋادا ھېلىقى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ كاپىتانى دۈشمەن ئىستېھكامىغا ئۇدۇلدىن ھۇجۇم قىلىشقا ئارقىمۇ ئارقا بۇيرۇق بېرىۋەرمىگەن بولسا، بۇنچە جەڭچى قۇربان بولمىغان بولار ئىدى. جەڭچىلەرنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگۈچى زاتىنىڭ شۇ كۈنكى سۆزى ئىبراھىموۋنىڭ يادىدا: «بالىلىرىم، بىز مەقسىتىمىزگە يېتىپ دۈشمەننى تامامەن يوقىتالىساق، سىز شېھىتلەر بىلەن خۇدانىڭ دەرگاھىدا يورۇق يۈز كۆرۈشەلەيمىز. ناۋادا تەتۈرسىچە بولسىچۇ؟ مەن خۇدانىڭ ئالدىدا قارا يۈز بولۇپ كېتىمەن!»

ئۇ چاغدا ئىبراھىموۋمۇ ياش يىگىت ئىدى. گەرچە ئۇ نادىروۋدەك قارام يىگىت بولمىسىمۇ، دۈشمىنىگە غەزەپى كۈچلۈك، جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويغان پىدائىيلاردىن ئىدى. مانا مۇشۇ يەرلەردە ئۇنىڭ نەچچىلىگەن يېقىن دوستلىرى ئىسسىق قېنىنى تۆكۈپ، ئەزىز جېنىدىن كېچىپ بۈگۈنكى مۇشۇ كۈنلەر ئۈچۈن

ئەجەر سىڭدۈرگەنىدى... ناۋادا بىرلىرى ئىبراھىموۋنى راستىنلا گۇمانلىق ئۇنسۇر، دەپ جازالىغان بولسا، مۇشۇ جىڭ سوقۇشىدا قۇربان بولغان سەپداشلىرىمۇ ئەيىبلىكمۇ؟ ياق، ئەركىنلىك ئۈچۈن، زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ھەممىلا جايدا شەرەپلىك. ئىبراھىموۋ شان-شەرەپ ئىگىسى، ھەرگىزمۇ ئەيىبكار ئەمەس...

ئىبراھىموۋ بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ قىزغىردىن شاماللىق، جىمجىت دالىغا قاراپ جىمجىت تۇردى. ئۇنىڭ يېنىغا ئايالى بىلەن بالىلىرى كەلگەنلىكىنى ئۇ تۇيمىدى.

— دادا، ھېلىقى سىلەر نۇرغۇن قۇربان بەرگەن يەر مۇشۇمىدى؟

— ھەئە بالام. ئاۋۇ زومچەك-زومچەك قوم دۆۋىلىرى دۈشمەن ئاكوپلىرى، پوتەيلىرى جايلاشقان جايلار ئىدى. بىزگە ھېلىقى سوۋېت ئوفىتسېرى ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق بەردى. بىز شۇ بۇيرۇقنىڭ زىيىنى بىلەن نۇرغۇن قۇربان بەردۇق.

— زىخرۇللا ئاكام قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن يەر مۇشۇمۇ؟

— ئۇ يەر ئاۋۇ شالاڭ دەرەخلىك باجاخۇ بىلەن يۈگجىخۇ ئەتراپى.

— پوتەي پارتلىتىشقا ماڭغان بەش جەڭچىدىن بىرلا زىخرۇللا ئاكام ھايات قالغان. ئۆزى يالغۇز ئۈچ پوتەينى پارتلاتقانىكەن-ھە؟

— شۇنداق. زىخرۇللام قورقۇمسىز، چىداملىق، پاراسەتلىك يىگىت!

ئىبراھىموۋنىڭ كۆز ئالدىغا قارىداپ-كۆكىرىپ كەتكەن، تىلى يېرىم چىقىپ، كۆزلىرى ئالىيىپ قالغان، قوللىرى ئۇيغۇر جەڭچىنىڭ ئىككى قولىقىدىن چىڭ تۇتۇۋالغان گومىنداڭ پىلىموتچىسىنىڭ ئوكىدا ياتقان گەۋدىسى؛ تۆمۈردەك ئىككى قولى بىلەن ئۇتىنىڭ كانىيىدىن بوغۇپ، دۈشمەننىڭ قورسىقىغا مىنىپ، گەۋدىسى بىلەن ئالدىغا يىقىلىپ ھوشسىز ياتقان ئۇيغۇر جەڭچى — زىخرۇللام نادىروۋنىڭ قىياپىتى گەۋدىلەندى.

— مەن بىرىنچى بولۇپ دۈشمەننىڭ ئاشۇ پوتەيىگە كىرگەن، زىخرۇللامنىڭ دۈشمەن كانىيىدىكى قوللىرىنى بىز تەسلىكتە ئاجراتقان، پاھ، ئۇنىڭ قوللىرى بوغۇشقا بەكمۇ ئەپچىل!

— ھېلىقى چاغدا پوجاڭزا ئاتىمەن، دەپ مەدەنىيەت ئۆيىگە ئوت قويۇۋەتكەن ليەنجاڭنىمۇ قالتىس بوغقانىدى-ھە، كۆپچىلىك ئاجرىتىۋالمىغان بولسا، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قوياتتى!

— ئۇ، ۋىجدانلىق، ناھەقچىلىككە چىدىمايدۇ. بىراق تولىمۇ تۈرگۈن-قارام، قاراملىقى ئۇنى بىر بالاغا قويمىسىلا بولاتتىغۇ!

ماشىنا جەڭدىن شىخوغا قاراپ يولغا چىققاندا، ئىبراھىموۋنىڭ كۆزلىرىدىن تارامالاپ ياشلار قۇيۇلدى. لېكىن ئۇ كۆز يېشىنى ھېچكىمگە كۆرسەتمىدى. ئۇ خۇددى بۇ يەرلەر بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشقاندەك، جىڭ سوقۇشىدا قۇربان بولغان سەپداشلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنى ئۇزىتىۋاتقاندەك كۆز يېشىنى زادىلا توختىتالمىدى.

ئۇلار شۇ كۈنى شىخودا قوندى. ئۇ، كېچىسى تۇيۇقسىزلا يوقاپ كەتتى. بالىلىرى تەرەپ-تەرەپكە چېپىپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى قەبرىستانلىقتىن تاپتى. ئىبراھىموۋ قەبرىستانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى پوستتا تۇرغاندەك جىمجىت، قاتقان بويى تۇرغانىدى.

— نېمە قىلىپ يۈرىدىغانسىز ئادەمنى ئەنسىرىتىپ، — دېدى ئايالى ھاسىراپ تۇرۇپ، — سىزنى ئىزدىگىلى نەۋاخ!

— خوش دېمەي قانداق كېتىمەن. ئاۋۇ ساۋۇت، مۇنۇ تالىپ، ئاۋۇ يەر بىلەن تەڭ تۇرغان قەبرە قەمەرىدىن، دۇتار چېلىپ

ناخشا ئېيتىدىغان بولسا. ھەي ئىسىت. ئاۋۇ تاختايدىن بەلگە قىلىپ قويغان زىندا. تېمە. نېمىشقا ئورۇس قەبرىسىگە قويىدىغان دەمسىنا؟ ئۇ ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغان. داموللا رازىيمۇنىڭ ئۆزى ئىمام ئېيتقۇزغان. ئاجايىپ قىز ئىدى. ئوكرائىنچە ئاددىنوچكا ئوينايدىغان بولسا، ھەي... بىزنىڭ تەلئەت ئۇنىڭغا ئېغىز گارمۇشكىسى چېلىپ بېرەتتى. تەلئەتنىڭ قەبرىسىنى غۇلجىغا كۆچۈرۈپ ئەكېتىپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم.

— شۇنچە جىق ئاداشلىرىڭىز ئۆلگەنمىدى، دادا؟

— ھەي قىزىم، ھەر بىرىمىزنىڭ نەچچە ئونلاپ ئاداشلىرىمىز ئۆلگەن!

— ۋاي-ۋۇي، نېمانچە جىق!

— شۇنداق، قىزىم. زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قۇربان بەرمەي بولمايدىكەن. سوۋېت خەلقى 20 نەچچە مىليوندەك، پولشا خەلقى 10 مىليوندەك، يۇگوسلاۋىيە، ئالبانىيە، رۇمىنىيە، بۇلغارىيە، ۋېنگرىيىلەرمۇ مىڭلاپ، مىليونلاپ قۇربان بېرىش ھېسابىغا ئازادلىققا ئېرىشتى. جۇڭگو خەلقىمۇ ئوخشاشلا نۇرغۇن قۇربان بەردى. قۇربانسىز ئازادلىق-ئەركىنلىك بولمايدۇ. خەلقنىڭ ئازادلىقى، ۋەتەننىڭ ئار - نومۇسى، ئانا يۇرتنىڭ بۇلغانماسلىقى ئۈچۈن قۇربان بېرىش ئىنسان ئۈچۈن شان - شەرەپ!

— ئۇنداق بولسا، دوستلىرىڭىز ئۈچۈن خۇشال بولۇڭ، دادا!

— قاراڭ قىزىم —، دېدى ئىبراھىموۋ يەر بىلەن تەڭ بولۇپ قالغان بىر قەبرىنى كۆرسىتىپ، —دەسسىلىپ يەرگە چۆكۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن قان تۆككەنلىكىمىزنى بىلمەيدىغانلار بار ئوخشايدۇ. بىزنىڭ تۆھپىمىز مۇشۇ قەبرىلەردەك ئۆچۈپ كېتەرمۇ، دەپ ئەنسىرەيمەن. بىزنىڭ قۇربانلىرىمىز قەدىرلىنىشى، ئۇلارنىڭ قەبرىلىرى گۈللەرگە پۈركىنىشى كېرەك ئىدى، قەھرىمانلىرىمىز توغرىسىدا كىتابلار يېزىلىشى، ھەيكەللەر قاتۇرۇلۇشى، مۇزېيخانىلار قۇرۇلۇشى، ناخشىلار توقۇلۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن ھازىر ئۇلار يوق. بۇنداق ھەقىقەتنى تەلەپلەرنى قويۇشمۇ خەتەرلىك بولۇپ قالدى. بۇنداقلا بولۇپ كەتمەس، مەن ئىشىنىمەن. پارتىيىمىز ھەقىقەتسىزلىكنى چەكلەپ، ھەقىقەتنى نۇرلاندۇرىدۇ.

ئىبراھىموۋ ئەتىسى بىر كۈن گەپ قىلمىمىدى. بىر كېچىدىلا ئۇ ئوبدانلا قېرىدىپ قالغان، ساقىلىنىڭ ئېقى قارىسىدىن كۆپ، قەددىمۇ گويا سەل پۈكۈلگەندەك...

ماشىنا چۆللەر كېزىپ، توپا توزۇتۇپ كېتىپ باراتتى. جۇڭغار دالاسىنىڭ كەچكۈزدە باشلىنىدىغان سوغۇق شامىلى ماشىنا ئۈستىدىكى بىرزىنىڭ پەشلىرىنى قايرىپ تونۇش زېمىنىنىڭ يېقىملىق ھىدىنى ئىبراھىموۋنىڭ قېرىلىق بەلگىلىرى كۆپىيىۋاتقان يۈزىگە خۇددى ئەتىردەك چاچىدۇ. لېكىن بۇ ئەتىر ئۇنىڭغا ئارام، ھوزۇر بېرىش ئورنىغا ئۇنى ئازابلايدۇ. ئۇنىڭ كۆز يېشى ئىرادىسىگە بويسۇنمايدىغاندەك. بەلكى ۋۇجۇدى ياش بولۇپ ئېرىپ كېتىدىغاندەك بىلىنىدۇ. ئەمما ئىبراھىموۋ كۆز يېشىنى كۆرسەتمىدى. ئۇ، خۇددى ئىككى ئاساۋ ئات ئېلىپ قاچقان ھارۋىنى ئۆز ئىرادىسى بىلەن توختاتقان ماھىر ھارۋىكەشتەك كۆز ياشلىرىنى تىزگىنلەپ ئالالىدى.

شۇنداق، ئۇ دېگەن جەڭ كۆرگەن ئەركەك - تە!

3

كۈن غەربكە قىيىلىغاندا ماشىنا ماناس دەرياسى بويىغا يېقىنلاشتى. ئىبراھىموۋ ماشىنىنىڭ كۆزنىكىگە ھەيدىسىنى قويۇۋېلىپ ماناس دەرياسى بويلىرىغا قارىدى، كۈزنىڭ ئوچۇق ھاۋاسىدا شەرقتىكى ھەممىلا جاي ئېنىق، ئاشكارا كۆرۈندى: ئەنە يەنسخەي، ئەنە ئورمانباغ!

ماناس دەرياسى بويىغا
ئاكوپكىلار قېزىلغان!

ئىبراھىموۋ ئىككىنچى ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ بالىلىرىمۇ ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا شېرىك بولۇشتى. ئىبراھىموۋ قوللىرىنى سوزۇپ سۆيۈپ ئازدىيىپ چوڭ سايغا قايلانغان ماناس دەرياسىنى، ئاپئاق شورتاڭ يەرلىرى قارلىق دالادەك كۆرۈنىدىغان يەنسىخەي، كەچكى قۇياشنىڭ قىيپاش نۇرىدا قىزغۇچ يوپۇرماقلىرى بىلەن بىر چوڭ گۈلخاندەك كۆرۈنىدىغان ئورمانباغ تەرەپلەرنى كۆرسىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— نېمىشكە يەنسىخەي دەيدۇ دەمسىنا، بەلكى، بەلكى تۇزلۇق كۆل دېگەن سۆز بولسا كېرەك. ئومۇمەن بۇ يەرلەردىن تۇز چىقىدۇ. «خەي» دېسىلا دېڭىز بولۇۋەرمەيدىغۇ. يۇ ياقتا نەنىڭ دېڭىزى بولسۇن، بالام. خوش، ئورمانباغ دېگەن سۆزنى بىز ئۆزىمىز قويۇۋالغان. ئاشۇ يەنسىخەينىڭ شەرق تەرىپى ئۈرۈمچى - ئىلى تاشيولى، جەنۇب تەرىپى ماناس دەرياسىغا تۇتاشقان تەبىئىي ئورمانلىق ئىدى. مۇشۇ تەبىئىي ئورمانلىقنى جەڭچىلەر ئورمانباغ دەپ ئاتىۋالغانىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ پولك شتابى ئورمانباغنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقانىدى. بىز جىڭ سوقۇشنى تاماملاپ ئۇدۇل يەنسىخەيگە كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. ئۆي نەدە دەيسىز قىزىم، زېمىلانكىلارنى كولاپ جەڭچىلەر شۇ يەردە ياتاتتى. زېمىلانكا دېگەن نېمە دەمسىز، قىزىم، زېمىلانكا ئورۇسچە گەپ، بىزچە گەمە دېگەن سۆز. بىز ئۇ يەردە قاچان ئۈرۈمچىگە يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇق بېرىدىلەركىن، دەپ كۈتىپتىمىز، 1945 - يىلى 10 - ئايدا 2 - دۇنيا ئۇرۇشى پۈتۈنلەي ئاخىرلىشىپ، جياڭ كەيشى بىلەن بىزنىڭ ستالىننىڭ چىقىشىپ دوست بولۇپ قالغىنىنى، بىزنىڭ تەقدىرىمىز ھەل بولۇپ بولغىنىنى بىز نەدىن بىلەيلى. ھېچنەرسىدىن بىخەۋەر ھەربىي مەشىق، ئۆگىنىش، كۆڭۈل ئېچىش، ناماز ئوقۇش بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈۋېرىپتىمىز. لېكىن بىز ئۇ چاغدا غەلىبە شادلىقى، ياشلىق غورۇر، ئۈمىد - ئارزۇنىڭ ئىلھامى بىلەن تولىمۇ بەختلىك ئىدۇق.

ئۇ جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە شۇ نادىرووۋنىڭ سىماسى — ئۇنىڭ ماشرەڭ گەلەپى شىم، ئۆتۈك، گىمناستوركا كىيگەن، بېلىنى تاسما پوتا بىلەن چىڭ باغلىغان، ئىسپانكىسىنى سەل قىڭغىر كىيگەن، ئازراق چوقۇر يۈزىدىكى سەل قىڭغىرراق بۇرنى ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغان خۇشخۇي چىرايى گەۋدىلەندى.

ئۇ كۈنى نادىرووۋ تولىمۇ خۇشال، سەپداشلىرى، ئۇنىڭ كوماندىرى بولغان ئىبراھىموۋ تولىمۇ خۇشال بولغان بىر كۈن ئىدى.

1945 - يىلى 10 - ئايدىكى شۇ كۈنمۇ خۇددى بۈگۈنكىدەك ھاۋا ئوچۇق، ئاق بۇلۇتلار سۈزۈك كۆز ئاسمىنىنى زىننەتلىگەن، يەنسىخەي ئورمانلىقى قىزىل نۇرلار ئىچىدە ئالاھىدە جانلانغان. ھەممىلا جاي تازىلانغان، جەڭچىلەر پاكىزە. رەتلىك كىيىنگەن، كۈلكە چاقچاق. ناخشىلار ھەممىلا تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇرغان بىر كۈن ئىدى.

ئۇ كۈنى 1 - باتالىيون — يەنى ئىبراھىموۋنىڭ باتالىيونى بىلجاخۇ، يۈگجىخۇدىكى قەھرىمانلىقى ئۈچۈن ئالاھىدە ماختالغان، ئۇ باتالىيوننىڭ جەڭچىلىرى بىر ئېغىزدىن ماقۇللاپ كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن زىخرۇللامغا «كۈرەش قەھرىمانى» دېگەن نام بېرىلگەن كۈن ئىدى.

ئوچۇق ھاۋادا ئۆز گۈزەللىكىنى تېخىمۇ نامايەن قىلغان ئورمانباغ سېخى قۇياشنىڭ ئەتىگەنلىك ئۆتكۈر نۇرى بىلەن يۇيۇنغان، گويا ئەتراپتىكى سارغايغان جۈگىدە دالاسىغىمۇ ئالتۇن سۈيى چېچىلغان...

پولك شتابى ئالدىدىكى كەڭ مەيدانغا

پۈتۈن پولك روتىلار بويىچە تىزىلغان. مىللىي ئارمىيە مارشى سۈزۈك ئاسماندا دولقۇن پەيدا قىلىپ، مەيداننى كۆرمەك بولۇپ پەسكە ئېگىلگەن يۇپۇقا بۇلۇتلارنى تىترەتمەكتە ئىدى. پولك باشلىقلىرى گەھلىرىدىن چىقتى. پولك دېژورنىيى پۈتۈن پولكقا دىققەت كوماندىسى بەردى ۋە پولك كوماندىرلىرىغا دوكلات قىلدى. پولك كوماندىرى غەلىبە شادلىقى بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، ئاۋۋال پۈتۈن پولكقا چاس بەردى - دە، جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن:

— باجاخۇ ۋە يۇڭجىڭخۇنى ئىشغال قىلىش جېڭىدە قېرىنداش قىسىملارغا يېقىندىن ماسلىشىپ پولكىمىزنىڭ 1 - باتالىيون 1 - روتىسى ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتى. بۇ قېتىملىق ھايات - ماماتلىق جەڭدە جەڭچى نادىرووۋ زىخرۇللام قىسمىمىزنىڭ قەھرىمانلىق ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، دۈشمەننىڭ ئوق پوتمىيىنى گۇمران قىلىپ، قىسىملارنىڭ غەلىبىلىك ئالغا ئىلگىرىلىشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن قېرىنداش قىسىملارنىڭ باجاخۇ، يۇڭجىڭخۇلارنى ئىگىلىشىگە يول ئېچىپ بەردى. زىخرۇللام ئىنقىلاب غەلىبىسى، ئازادلىق ئەركىنلىك ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەزىز جېنىنىمۇ ئايىماي پۈتۈن قىسىمدىكى جەڭچىلەرگە شانلىق ئۈلگە يارىتىپ بەردى. ئۇيغۇر خەلقى زىخرۇللامدەك قەھرىمان پەرزەنتلىرى بىلەن پەخىرلىنىدۇ، ئۇلارغا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ، شان-شەرەپ ياغدۇرىدۇ. مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى جەڭچى نادىرووۋ زىخرۇللامنى خەلقنىڭ ئالىي مۇكاپاتى بولغان ئالتۇن مېدالى بىلەن مۇكاپاتلاشنى قارار قىلدى. بۈگۈن مەن مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىغا ۋەكالىتەن جەڭچى نادىرووۋ زىخرۇللامغا بۇ مېدالنى تەقدىم قىلىمەن!①

پۈتۈن مەيداندا ئالقىش سادالىرى، ھۇررالار ياڭرىدى.

زىخرۇللام ئىسپانكىسىنى سەل قىيپاش كىيىپ، جەڭچىلەرگە خاس چەبدەسلىك بىلەن پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. پولك كوماندىرى نۇر چېچىپ تۇرغان ئالتۇن مېدالنى ئۇنىڭ كۆكسىگە تاقاپ بولۇپ، زىخرۇللامنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، خۇشاللىقتىن ئاۋازى تىترىگەن ھالدا:

— يىگىت، سىزنى تەبرىكلەيمەن، يەنە تىرىشىڭ، تېخىمۇ چوڭ خىزمەت كۆرسىتىڭ! — دېدى.

— ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جېنىم پىدا! — دېدى زىخرۇللام قولىنى چېكىسىگە تىرەپ، پۇتلىرىنى جۈپلەپ سالام بىلەن جاۋاب بېرىپ.

زىخرۇللام سەھنىدىن ھاياجان ياشلىرىنى سۈرتۈپ چۈشكەندە ئۇنى بىرىنچى بولۇپ تەبرىكلەپ مەھكەم قۇچاقلىغان ئىبراھىمووۋ ئەمەسمىدى! جەڭچىلەر ئۇنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېتىپ، مەيداندا چۆرگىلەتكەندە ئىبراھىمووۋ قانچىلىك خۇشاللىق يېشى تۆككەنىدى - ھە؟

مىللىي ئارمىيە ئوتتۇرا يۈنىلىشىدىكى قىسىملار ئىچىدە زىخرۇللامنى بىلمەيدىغان، ماختىمايدىغان ھېچكىم يوق. لېكىن ھېچكىممۇ تېخى زىخرۇللامنى ئىبراھىمووۋدەك بىلمەيدۇ، ياخشى كۆرمەيدۇ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ يېنىدا نادىرووۋ بولسىدى، ئۇلار بىرلىكتەمۇ نۇ سۈيى بىر ئېرىقلا بولۇپ قالغان ماناس دەرياسى بويلىرىدا، يەنىسخەي، ئورمانباغ باغلىرىدا پىيادە مېڭىپ سەيلە قىلىشسىدى. ئىسسىت،

① بۇ يەرلەر ساۋدانوۋ زاھىر ئاكىنىڭ «ئۇ، خەلقنىڭ قەلبىدە» ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىنىپ كۆچۈرۈلدى.

ئەندى بۇنداق كۈن ھەرگىز بولمايدۇ، بەلكى
ئۇلار مەڭگۈلۈككە خۇشلىشالىدۇ، خۇددى ياش-
لىق، خۇشاللىق بىلەن خۇشلاشقاندەكلا!..

— دادا، نېمىشقا بۇ ئېيتقانلىرىڭىزنى
رومان قىلىپ يازمايسىز، ئاجايىپ تەسىرلىك
قىلىپ سۆزلىدىڭىز. زىخرۇللام ئاكام ماترو-
سوۋ، خۇاڭ جىگۇاڭ، چيۇشاۋيۈنلەردىن قې-
لىشمايدىكەن. قۇربان بولسىلا ھېسابمۇ،
زىخرۇللام ئاكامۇ ئۆز گەۋدىسى بىلەن دۈش-
مەن پوتىيمگە ھۇجۇم قىلىپتۇ، لېكىن قۇربان
بولماپتۇ!

— نادىرووۋا! — دېدى ئىبراھىموۋ ئۇلۇغ
كىچىك تىنىپ قويۇپ، — راست ھېچكىمدىن
كەم ئەمەس، لېكىن. . .

ئۇ، گېپىنىڭ ئاخىرىسىنى ئىچىگە يۇتۇ-
ۋەتتى. ئۇ، بىرىنچى قېتىم ۋىجدان ئازابى-
نى ھېس قىلدى: نادىرووۋنىڭ تۆھپىسىنى چۆكۈ-
رۈشتە ئۆزىنىڭمۇ بىر كىشىلىك ھەسسىسى
بار - دە! 1961 - يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك
قەھرىمانلىرى يىغىنىغا كونا ھەربىيلەردىن
بىر نەچچىسى نادىرووۋنى كۆرسەتكەنىدى.
دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى گۈل-
لەندۈرۈشكە سىڭدۈرگەن ئەمگىكى ھەممە ئا-
دەمدىن ئۈستۈن ئىدى. لېكىن پارتكوم يىغى-
نىدا بىرىسى ئىسلاموۋنى كۆرسەت-
تى. ئىسلاموۋنى «سىنىپىي كۈ-
رەش ئېڭى ئۈستۈن» دەپ ماختىدى. ئىسلاموۋ
بىرقانچە«گومانلىق ئۇنسۇرلارنى پاش قىلغان»،
«تەۋرەنگەن ئۇنسۇر»لارنى نەق ماتېرىيال-
لىرى بىلەن ئەيىبلىگەن... نادىرووۋغا «ھاراق-
كەش»، «ماجىراچى»، «رەھبەرلىك ئۈستىدىن
غۇزىلەيدۇ» دېگەن ئەيىبلەر قويۇلدى. ئىبرا-
ھىموۋ مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكوم
ھەيئىتى بولۇپ تۇرۇقلۇق شۇ يىغىندا نادى-
رووۋ توغرىسىدا ھەققانىي گەپ قىلمىدى، ئۇ-
نىڭ «ئەيىب»لىرىنى قوبۇل كۆردى. نەتىجىدە،
«ئىسلاموۋ قەھرىمان شەخس» بولۇپ قالدى.
يەنىچۇ؟ نادىرووۋنىڭ مەيدان پارتكومىغا بەر-
گەن سەممىي پىكىرلىرىنى «دۈشمەنلىك كەيپ-
پىيات» دەپ قارىغۇچىلارنىقوللاپ نادىرووۋنى
«ئىسكىلاتچى» دېگەن ئادەتتىكى خىزمىتىدىن
ئېلىپ تاشلاپ، ئادەتتىكى ئىشچى قىلىپ قويۇشقا
قوشۇلدى. ئۇ نېمىشقا ئۆز سەپدىشىنىڭ گې-
پىنى قىلالمىدى؟ پارتكوم سېكرېتارلىرىغا
نېمە ئۈچۈن نادىرووۋنىڭ تارىخى، تۆھپىسى،
مىجەزىدىكى ئالاھىدىلىك توغرىسىدا سۆزلى-
مىدى؟ ئۇنى ئىسلاموۋدەك ئادەملەرنىڭ قولىغا
تاپشۇرۇپ بېرىشتە ئىبراھىموۋنىڭ ئوينىغان
رولى چوڭ ئەمەسمۇ؟. . .

ئىبراھىموۋمانا بۈگۈن قۇربانلار قەبرىسى،
ئەسلىمىلەر ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ نېمىلەرنى
خاتا قىلغانلىقىنى چۈشەندى. «ئۆزىنى بى-
لىش ئەجەب تەسكىنا؟ مەن بىرسىگە ياخشى-
چاق بولۇشقا نېمانچە بېرىلىپ كەتكەندى-
مەن. مەن ئۆزۈمگە قاتتىق تەلەپ قويمىدى-
غان كوممۇنىست ئىدىمغۇ؟ يەنەقانداق قىلىپ
ھەق سۆز قىلىشنى قورقىدىغان. ئۆز سەپ-
داشلىرىمنى قاسىرىمايدىغان بولۇپ قال-
دىم - ھە؟ . . .»

. . . «ھەق جازا، ماڭا جازا بېرىسە ھەق
بولغىدەك. نادىرووۋ، قىممەتلىك قېرىنداش
ساڭا ۋابال بولۇپتۇ. سەن تېخى مېنىئەيىب-
لىمەپسەن، مېنى مانا بۈگۈن ۋىجدانىم ئەيىب-
لىمەكتە. مەن ۋىجدانىمدىن جازا تەلەپ
قىلىمەن.»

ئۇ، ماناستىن چىقىپ ئۇرۇمچىگە
كەلگىچە ئۆزۈلدۈرمەي تاماكا چەكتى.

ئايالى ئۇنىڭ كەيپىنىڭ ئۆزگەرگىنىنى بى-
رىنچى بولۇپ بايقىدى:

— نېمە بولدى، مىجەزىڭىز يوقمۇ؟

— مىجەزىم؟ ياق، مىجەزىم ياخشى، ماڭا ھاردۇق يەتكەن ئوخشايدۇ!

— ھېلىمۇ ھارمايدىكەنسىز. ئۈرۈمچىدە بىر ئاي دەم ئالايلى ئەمىسە.

— ياق، تېز ماڭايلى، تارىمغا قانچە تېز كەتسەك شۇنچە ياخشى!

ئۇ تۆھپە يارىتىشقا ئالدىرايدۇ ياكى ۋىجداننىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇشقا ئالدىرايدۇ؟

بۇنى ماشىنىدىكىلەردىن ھېچكىم بىلمەيدۇ - دە!

4

ئۇلارنىڭ ماشىنىسى تاقىر، زېرىكىشلىك ئايغىر بۇلاقتىن ئاشقاندىن كېيىن ئىبراھىموۋ ئاغرىپ قالدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى قىزىپ، يۆتەلسە مەيدىسى ئېچىشاتتى. ئۇنىڭ ئايالى، بالىلىرى سەكپارە بولۇپ ئۇنىڭغا ھېلى دورا بەرسە، ھېلى ئۇسسۇزلۇق بېرەتتى. ئىبراھىموۋ شۇنداق كېسەل بولۇشىغا قارىماي شوپۇرنى تېزرەك مېڭىشقا ئالدىرىتاتتى.

— كورلىدا ياكى ئاقسۇدا توختاپ داۋالىنىڭ، — دېدى ئايالى يېلىنىپ، — ھامان چۆللۈككە بارىمىز، نېمانچە ئالدىرىغۇلۇق - كىنە!

— بىر كۈن، يېرىم كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق بارايلى خوتۇن، ماقۇل دە، گېپىمگە كىر، مەندىن ئەنسىرىمە!

ماشىنا شۇنداق مېڭىپ مارالبېشىدىنمۇ ئۆتتى، يەكەن دەرياسىنىڭ سۈيى ئازايغان، دەريادىنمۇ ئاسانلا ئۆتتى. چەكسىز كەتكەن توغراقلىق باشلاندى. قۇم بارخان - دۆڭلىرى مەڭگۈلۈك ئۇيقىغا كەتكەن يىللارغا ئوخشايدۇ. بەزى قۇم ئىدىرلىرى ئۈستىدە قېلىن توغراق ياكى قومۇشلار ئۆسكەن. ساپسېرىق توغراق غازاڭلىرى تەكلىماكاننىڭ كەچكۈز شامىلىدا كۆچمە قۇملار بىلەن بىللە ئۇچۇپ يۈرۈپتۇ.

ئىبراھىموۋنىڭ بالىلىرى ھەيران - ھەۋەس بىلەن دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان بۇ پايانسىز قۇم - چۆللۈكنى تاماشا قىلىشتى:

— نەچچە مىڭ، نەچچە ئون مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا بۇ يەرلەر كۆل - دەريالار بولغان، كۆللەر قۇرۇپ چۆللەر پەيدا بولغان.

— كىتابلاردا يېزىلىشىچە، بۇ يەرلەردە بۇرۇن شەھەرلەر بولغانىكەن.

— يەنە شەھەرلەر بولىدىكەن - دە، بىز شۇ قۇرۇلىدىغان شەھەرنىڭ پۇقرالىرى.

— تەييار شەھەرلىرىمىزنى تاشلاپ. . .

— ئاستا، دادام ئەندىلا كۆز يۇمدى!

بالىلار جىم قېلىشتى، ئىبراھىموۋ تېز - تېز نەپەس ئېلىپ ئىڭرىماقتا. ئۇنىڭ جۇدەڭگۈ يۈزى تەكلىماكان چاڭ - توزانلىرى بىلەن ئاقارغان. قاپقارا كىرپىكلىرى، يوغان قاڭشالىق قىڭش بۇرنىغا ماسلاشقان، ئۇنىڭ چىرايىغا ئەرلەرگە خاس گۈزەللىك پەيدا قىلغان. ئۇنىڭ ئىككى يېقىغا تاشلانغان قوللىرىنىڭ بىرسىنى ھېپىزەم، بىرسىنى راھىلەم تىزىغا قويۇۋالغان. ماشىنا چاڭ - توزان يۇرقىرىتىپ، بەزىدە سىلىق، بەزىدە قوپال سىلكىنىپ كېتىپ بارىدۇ. ماشىنىدىكىلەر نەگە بېرىشىنى بىلمەيدۇ. كابىنىدىكى يول بويى

زۇۋان سۈرمىگەن ئىككى مۇھاپىزەتچى بىلەن شوپۇر بارىدىغان جايدىن خەۋەردار. ئىبراھىموۋ بارىدىغان يېرىنىڭ نە نام - ئىسمىنى، نە مەنزىرە قىياپىتىنى سوراپمۇ قويمىدى. بالىلار بولسا بىلىشنى تېخىمۇ خالىمايتتى.

ئىبراھىموۋنىڭ قىزىتمىسى يانغان ئوخشايدۇ. مانا ئۇ ئىسسىق خورەك تارتىشقا باشلىدى. بالىلار ئۇنىڭ خورىكىنى ئاڭلىغىنى بىلەن قانداق چۈش كۆرگىنىنى بىلمەيدۇ - دە.

ئىبراھىموۋ ماشىنىدا كېتىۋېتىپ ئاجايىپلا بىر چۈش كۆردى. كۆز ئاچقىلى بولمايدىغان

شۇدرغانلىق بىر كېچىدە ئىبراھىموۋ نادىرووۋ سەن بىللە مەست ھالدا مەيدانىنىڭ ئېتىزلىرىنى كېزىپ يۈرگەندەك. ئىبراھىموۋ ئۆمىلىگەندەك، نادىرووۋ ئۆزە، شۇدرغانغا پىسەنت قىلماي، ناخشا ئېيتىپ كېتىپ بارغاندەك. ئىبراھىموۋ ۋارقىرىدى. ئاۋازى چىقمىدى. ئالدىدا تېخى مۇز قاتمىغان زەيكەش ئۆستەڭگى بار، زىخرۇللام قاراملىق قىلىپ چۈشۈپ كەتمىگەندى؟ ئىبراھىموۋنىڭ غەم-ئەندىشىسى شۇ. ئۇ نە ماڭالمايدۇ، نە ۋارقىرىيالمايدۇ. نادىرووۋ بىرلا ياغاچتىن ياسالغان ھېلىقى غىلتاڭ كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ ئاددىنوچكا ئويناۋاتقاندەك. «ھەي سارالڭ، تولا تەلۋىلىك قىلما!» نادىرووۋنىڭ بەددىنى قىمىلايدى. ئىبراھىموۋ ۋارقىرىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازىنى نادىرووۋ ئاڭلىمىدى. ئىبراھىموۋ كۆزىنى يۇمۇپ ئالدى. ئۇ، كۆزىنى ئاچقاندا كۆۋرۈك ئۈستىدە نادىرووۋ كۆرۈنمىدى. ئىبراھىموۋ ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى، ئاۋازى چىقمىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرمەكچى بولدى، پۇتلىرى يەر دەسسىيەلمىدى، ئۇ ئۆمىلەپ ماڭدى. ئۇ ئۆمىلەپ كېتىۋېتىپ بىردە دۈشمەن ئاكوپىغا كېتىۋاتىمەن، دەپ ئويلىدى، تۇرۇپلا زىخرۇللامنى قۇتقۇزغىلى كېتىۋاتىمەن دەپ ئويلىغاندەك. ئۇ ئۆمىلىدى، تىرناقلىرى بىلەن قېتىشقان، مۇزلۇق يەرنى تاتىلاپ. تىزلىرى بىلەن قىيىندىلارنى تىزىپ ئالغا ئىلگىرىلەدى. ئۇ ئىلگىرىلەۋېتىپ كانايغىچە سۇغا چىلاشقان زىخرۇللامنى كۆرۈپتۇدەك. تاش يېتىقۇزۇلغان ئۆستەڭنىڭ ئىككى قېشى ئىككى مېتىردىن ئېگىز، سۇ چاچراندىلىرى بىلەن غىتاڭلاشقان ئىككى يانىنى تاقىلاپ تۇتۇش مۇمكىن ئەمەس، زىخرۇللامنىڭ تىرناقلىرى، چىشلىرى قانىغان، ئۇ ھايات قېلىش ئۈچۈن قىرغاقتا ھەدەپ ياماشقاندەك. . . لېكىن ئىبراھىموۋ ئۇنىڭغا ياردەم قىلالمايدۇ، ئۇ تېخى يېرىم يولدا ئۆمىلەپ كەلمەكتە. بىرۇتلۇق، مەيدىسىگە قاتار مېدالىلارنى ئاسقان ئادەم تاپانچىسىنى تۇتۇپ ئويناقلاپ تۇرغان ئات ئۈستىدە ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ تۇرغاندەك:

— سەن ئۆلۈمتۈك نېمىشقا تۇرالمايسەن، بىز ساڭا ھەممە ماھارەتنى ئۆگەتكەنغۇ، سەنزە ئۆمىلەشنىلا بىلىدىكەنسەن - دە! تۇر، نادىرۇۋنىڭ قولىدىن تارت، بولمىسا ئېتىۋېتىمەن!

— گېنېرال-لېيتېنانت ئىسھاقبەك جانابلىرى! — دېگۈدەك ئىبراھىموۋ. مەن كېسەل، ئارانلا ئۆمىلەشكە يارىدىم، ئۆمىلەپمۇ ئۇنى قۇتقۇزالايمەن، مېنى ئېتىۋەتمەڭ!

ئىبراھىموۋ ئۆستەڭ بويىغا كەپتىمدەك. نادىرووۋ تىرناقلىرىدا، ئېغىز - بۇرۇنلىرىدىن قان ئۇيۇغان ھالدا قانغا بويالغان قاشانى باغرىغا بېسىپ جىمجىت ياتقاندەك!

— نادىرووۋ، ئەكەل قولۇڭنى. نادىرووۋ!

— ئۇ ۋاپات بولدى. قورقۇپ ئۆلمىدى، توڭلاپ ئۆلدى. ئەمما، ئۇنى دۈشمەن ئۆلتۈرەلمىگەنىدى، ئۆز يېرىنىڭ سوغۇقى ئۆلتۈردى. بىلىپ قويۇڭ، ئىبراھىموۋ، سىز بىزنىڭ 1 - دەرىجىلىك ئۇرۇش قەھرىمانىمىزنى ساقلاپ قالالمىدىڭىز، سىز خەلق ئالدىدا ئەيىبكارسىز!

قارا بۇرۇت، گۈللۈك قىزىل دوخاۋا بۆك، كاستۇم كىيگەن بۇ تونۇش ئادەم كىم؟ ئىبراھىموۋ كۆزىنى ئۇۋۇلىدى:

— رەئىس ئەھمەتجان ئەپەندىم! — دېدى ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ، — مېنى ئۆز قولىڭىز بىلەن ئېتىۋېتىڭ!

ئۇ، ئېسەدەپ يىغلاپ جۆيلىگىلى تۇردى:

— مېنى. . . ئېتىۋېتىڭ. . .

— نېمە بولدىڭىز، ۋاي نېمە دەۋاتىسىز؟

ئىبراھىموۋ چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ، چىلىقلاپ تەرلىگەن، چىرايى تاتىرىدىپ كەتكەن ھالدا ئۈستىگە يېپىلغان ھەربىيچە جۇۋىنى ئۈستىدىن ئېلىۋەتتى:

«چۈشمۇ، خىيالمۇ، ياكى ئىككىسىنىڭ بىرىكمىسىمۇ؟»

— بۈگۈن چېسلاغا نەچچە بولۇپ قالدى؟

— بۈگۈن چېسلاغا ئون، دادا، — دېدى چوڭ ئوغلى.

— ئوغلۇم، خاتىرەڭنىڭ ئوبدان بىر يېرىدگە يېزىپ قوي. 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 10- كۈنى مەن ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆردۈم...

خاتىمە

. . . يەنە ئون سەككىز يىل ئۆتتى. ئون سەككىز يىلدا ئىبراھىموۋ كەمسۆز، خىيالچان بوۋايغا ئايلاندى. ھازىر ئۇ بالايۇ - نەۋرىلىرى بىلەن يىگىرمە ئائىلە جان. يۇرتىغا قايتىش ئارزۇسى تۇرمۇشنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا كۆكلەۋەردى ۋە ئاخىرى يېڭىدىن مەھەللە - شەھەر بولۇشقا باشلىغان تەكلىماكان قوينىدىكى ئۇزۇن يىل تەر تۆككەن ئۈچىنچى يۇرتىدىن ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتىغا قايتىدىغان بولدى. ئىبراھىموۋ مانا شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ راستىنلا جازالىنىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىنى، كەلگەندىن باشلاپ ھازىرغىچە چەكسىز قۇملۇق ئىچىدە توغراق قومۇرۇپ، ئۆستەڭ چېپىپ ئون سەككىز يىلنى ئۆتكۈزگىنىنى، شۇ ئارىلىقتا يىراقتىكى يېقىنلىرىدىن يا بىر پارچە خەت، يا بىرەر ئېغىز خەۋەر ئالالمىغانلىقىنى ئەلەم، ئۆكۈنۈش ۋە غەزەپ بىلەن ئاخىرقى قېتىم ياددىغا ئالدى - دە، ئۆزىچە:

— زىخرۇللام نادىروۋ نېمە قىلىۋاتىدىكىن؟ — دەپ پىچىرلىدى.

كەچكۈز، ھەممىلا يەردە سېرىق غازاڭلار ئۇچۇپ يۈرگەن كەچكۈزدە ئۇ ئۈچ ماشىنا بىلەن يۇرتىغا كۆچۈپ كەلدى. ئۇ كېلىپلا زىخرۇللامنىڭ ھاراق ئىچىپ، زەيكەش ئېرىققا چۈشۈپ ۋاپات بولغىنىنى ئاڭلاپ، ئازاب بىلەن قاتتىق يىغلىدى.

مەيداننىڭ يېڭى رەھبەرلىكى ئۇنىڭغا:

— ھاراق ئىچىپ ئۆلدى، دېگەن گەپ يالغان.

زىخرۇللام نادىروۋ ئالىي سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۈرۈش مەيدانىدىن خىزمەت بىلەن قايتىپ كېلىۋېتىپ، شىۋىرغاندا سانائەت ئۆستىڭىگە چۈشۈپ كېتىپ، خىزمەت ئۈستىدە شەھەپ بىلەن قۇربان بولدى. بىز ئۇنىڭ قەبرىسىنى قاتۇرىمىز، ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزىمىز.

— ئون سەككىز يىلدىن كېيىن - ھە؟ بالا تۇغۇلۇپ 18 ياشقا كىرگەندە ئىسىم قويغاندەكلا كۈلكىلىك ئىش. ئۇنىڭ ۋاپات بولغان ۋاقتى خاتىرىلەنگەنمۇ؟

— شۇنداق. زىخرۇللام نادىروۋ 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شىۋىرغانلىق كېچىدە قازا تاپتى.

— 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى؟— دەپ سورىدى ئىبراھىموۋ ھەيران بولۇپ، — مەن چۈش كۆرگەن كۈننىڭ ئەينەن ئۆزى، كەچكۈز؟ ياق، قىش، كەچكۈزنىڭ ئاخىرى، كۈلكىلىك ئىش. يەنە بىر كۈلكىلىك ئىش!

شۇنداق. بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا كۈلكىلىك ئىشلار تولىمۇ كۆپ.

1988 — 1989 - يىللار، ئۈرۈمچى

AAQ(5487)